

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Формування культури діяльності у дітей старшого дошкільного віку в образотворчості»

студентки **Зазимко Марії Сергіївни**

Науковий керівник:

Пісоцький Олександр Петрович

канд. психол. наук, доцент

Рецензенти:

канд., педаг. наук, доцент

Пихтіна Н. П.

док. педагог. наук, професор

Турчин Т. М.

Допущено до захисту

Завідувачка кафедри

м. Ніжин - 2020

Анотація. Тема магістерської роботи «Формування культури діяльності у дітей старшого дошкільного віку в образотворчості» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтована проблема виховання культури діяльності дітей старшого дошкільного віку, зокрема: проаналізовано стан вивчення проблеми культури діяльності дошкільників у психолого-педагогічних дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою з вивчення проблеми формування культури діяльності старших дошкільників в ігровій діяльності.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблені критерії, показники та рівні сформованості культури діяльності дітей 6-7 року життя на основі виділених та обґрунтованих педагогічних умов.

Ключові слова: культура поведінки, культура діяльності дітей 6-7 року життя, ігрова діяльність.

Annotation. The theme of the master's thesis "Formation of a culture of activity in older preschool children in visual arts" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections of the paper. At the theoretical level, the problem of educating the culture of activity of older preschool children is substantiated, in particular: the state of studying the problem of the culture of preschool children's activity in psychological and pedagogical research is analyzed; a review and corresponding analytical work on the source base for studying the problem of forming the culture of activity of older preschoolers in play activities is carried out.

To solve the empirical problems of the study, a program and methodology of the ascertaining, forming and control stages of the pedagogical experiment have been developed. Criteria, indicators and levels of formation of the culture of activity of children aged 6-7 years of life are developed on the basis of selected and justified pedagogical conditions.

Keywords: culture of behavior, culture of activity of children aged 6-7 years of life, play activities.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 3-6(7) РОКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ	9
1.1. Проблема формування культури діяльності дітей 6-7 року життя	9
1.2. Характеристика культури діяльності як моральної чесноти дітей п'яти-шести років	15
1.3. Образотворча діяльність як засіб формування культури діяльності дітей 5-6(7) років	22
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 5-6(7)РОКІВ	28
2.1. Програма та методика експерименту	28
2.2. Аналіз результатів вивчення культури діяльності дітей п'яти-шести років.	35
2.3. Роль батьків і педагогів у вихованні культури діяльності дітей 6-7 року життя	44
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 6-7 РОКУ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗДО	49
3.1. Обґрунтування принципів і педагогічних умов оптимізації виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя	49
3.2. Методика формувального експерименту	58
3.3. Контрольний етап експерименту	66

Висновки до розділу 3.	72
ВИСНОВКИ.	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	77
ДОДАТКИ.	84

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку виникла через кризу у суспільстві, яка спостерігається на сьогоднішній день. На сучасному етапі розвитку суспільства яскраво виражене розмивання моральних цінностей, норм та значення соціального інституту сім'ї. Моральне виховання дітей дошкільного віку – це дуже складний та досить довготривалий процес формування системи моральних цінностей і переконань, що охоплює період дитинства і активно розвивається в подальшому житті. У кінцевому результаті даного процесу сукупність усіх моральних норм, переконань та цінностей становить сформованість моральної вихованості особистості.

Проблемі морального виховання дітей дошкільного віку присвятили свої роботи такі видатні вчені, як Л. Божович, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Кононко, С. Анісімов, які досліджували психологічні механізми розвитку моральних переконань, почуттів, і поведінки. Моральну свідомість насамперед досліджували І. Бех, С. Рубінштейн, Л. Артемова, Л. Виготський, В. Зеньковський, Л. Божович, Ж. Піаже та інші. Педагогічні умови формування моральних цінностей та норм у дітей досліджували: Т. Маркова, А. Виноградова, І. Княжева, Л. Стрелкова. На виховання милосердя в дітей старшого дошкільного віку звернула увагу І. А. Княжева. На сьогодні найбільш актуальною проблемою у цьому напрямі є виховання культури діяльності. Означена проблема розглядається як складова морального виховання й є частиною питання виховання культури поведінки.

Зважаючи на дану проблему, важливим завданням вітчизняної педагогіки є, в першу чергу, формування високоморальної особистості, а саме виховання її моральної свідомості. Через це в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Базовому компоненті дошкільної освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», та інших нормативних документах визначено провідні

напрями та основні вимоги морального виховання дітей та молоді.

Проте досліджень, у яких піднімається означене питання недостатньо. Крім цього, недостатньо вивчено педагогічні умови формування моральних цінностей дошкільників у практиці дошкільних закладів, зокрема культури діяльності. Тобто на сьогоднішній день проблема морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчої діяльності залишається недостатньо вивченою, оскільки відчувається потреба в уточненні, опрацюванні та застосуванні у роботі із дітьми дошкільного віку різних засобів образотворчості. Тому, темою нашого магістерського дослідження ми обрали **«Формування культури діяльності у дітей старшого дошкільного віку в образотворчості»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й емпірично перевірити педагогічні умови та методи формування культури діяльності засобами образотворчої діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розробки проблеми культури діяльності у науці в цілому та у дітей старшого дошкільного віку зокрема.
2. З'ясувати вплив на культуру діяльності дошкільників різних видів образотворчої діяльності.
3. Визначити критерії, показники та компоненти культури діяльності та схарактеризувати рівні її розвитку у старших дошкільників.
4. Розробити систему роботи та перевірити її ефективність щодо розвитку культури діяльності дітей 6-7 року життя в умовах дошкільного закладу.

Об'єкт дослідження: виховання культури діяльності дітей 6-7-го року життя засобами образотворчості.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи виховання культури діяльності дітей 6-7-го року життя засобами образотворчості.

Гіпотеза дослідження. Ефективність розвитку культури діяльності старших дошкільників підвищиться за дотримання наступних умов:

- *збагачення знань дітей про культуру діяльності, як важливу ознаку моральної вихованості особистості;*
- *підтримувати у взаємодії дітей з однолітками й дорослими гуманні взаємини;*
- *облаштування середовища, сприятливого для виховання культури діяльності старших дошкільників.*

Під час виконання дослідження нами було використано комплекс методів:

теоретичні (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, конкретизація);
емпіричні (спостереження, анкетування, бесіду, педагогічний експеримент);

методи кількісної та якісної обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

уперше визначено сутність поняття «культура діяльності дітей 6-7 року життя» як здатності проявляти моральність у повсякденному житті завдяки засвоєнню морально-естетичних цінностей особистості у образотворчій діяльності; критерії, показники та рівні розвитку у дітей 6-7 року життя культури діяльності; педагогічні умови та методи оптимізації процесу виховання культури діяльності у дітей 6-7 року життя.

уточнено зміст поняття «культура діяльності дітей 6-7 року життя», методи діагностики та розвитку феномену засобами образотворчої діяльності;

розширено та доповнено зміст понять «образотворча діяльність», «малювання», «культура поведінки», «виховання культури діяльності»;

розроблено та апробовано систему роботи з вдосконалення процесу виховання культури діяльності засобами образотворчості, *удосконалено* форми і методи впливу в означеному напрямку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в педагогічну практику методики дослідження та формування культури діяльності в умовах ЗДО. Результати дослідження можуть бути використані

студентами, магістрантами для підвищення компетентності щодо науково-практичного оволодіння.

Апробація результатів дослідження. *Взято участь у конференції: Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (листопад 2020 р., м. Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя).*

Наукові статті : Зазимко М. *Поняття про моральну культуру особистості та її науковий аналіз. Збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (23 жовтня 2020 року) / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 146 - 151.*

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 95 сторінок, основного тексту – 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 3-6(7)
РОКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ

1.1. Проблема формування культури діяльності дітей 6-7 року життя

З метою вивчення означеної проблеми доцільно попередньо зробити аналіз висхідних понять. Так, у загальному сенсі під моральним вихованням розуміють плекання у зростаючої особи вищих почуттів, які проявляються: у шанобливому ставленні до власних батьків, Вітчизни; в особистісних рисах малюка, зокрема у правдивості, доброзичливості, благородстві, скромності, гуманності, готовності прийти на допомогу тим, хто її потребує, а також інших рис. Розглядаючи його як педагогічне й культурне явища, використовують такі категорії: мораль, моральний ідеал, норми й правила, моральні переконання та цінності, почуття та риси, культура діяльності. розглянемо їх більш детально.

Так, під *моральним вихованням* розуміють одну з форм відтворення, успадкування моральних якостей; як, керовані вагомою метою – сформувати моральні мотиви та культуру поведінки особи, стосунки дорослих і дітей, формування рис характеру; основу загальної системи всебічно-гармонійного розвитку особистості. Подальший аналіз цього поняття передбачає звернення до ідей відомих педагогів і психологів. Так, досліджуючи педагогічну спадщину С. Русової, можна сказати, що вона розглядала його як основу становлення особистості, загальною метою якого є – втілити у людині найкраще у повному сенсі слова. У відповідності до переконань дослідниці, про дієвий характер морального виховання можна говорити лише за умови

цілеспрямованого та планомірного його перебігу. Здійснювати потрібно з найбільш ранніх етапів розвитку, орієнтуючись на національну основу [26].

Доповнює відомості про досліджуване педагогічне явище В. Білоусова, який розуміє під моральним вихованням структуровані стосунки між вихователем і дитиною, підґрунтям яких слугують гуманістичні положення. Гуманістичні засади виховання авторка розкриває через оволодіння відносинами, які сприяють виникненню атмосфери морально-психологічного взаєморозуміння, пошани й піклування про інших, неупередженої позиції щодо всіх людей. Як бачимо, педагог відзначала, що гармонійні відносини є вищою життєвою моральною цінністю, яка викликає адекватне світосприйняття самоставлення [57].

У свою чергу, ми б хотіли зазначити думку М. Маркушевої, яка зазначила, що моральна вихованість дитини дошкільного віку розглядається як система стійких морально-ціннісних мотивів, які мають місце у ставленні її до ровесників і дорослих, у її поведженні, яке підпорядковане моральним зразкам і нормам [46, с. 20]. Тобто, якщо моральні норми не сформовані в особистості, то взагалі формування моральності буде носити характер засвоєння знань на основі запам'ятовування. При цьому дитина не буде розуміти їх значення і, тим паче, приймати ці норми.

Основою морального виховання, звичайно ж є **мораль** – історично сформовані норми, уявлення, правила й оцінки поведінки людини, що визначають її відношення до суспільства, праці, людей, іншими словами – це форма суспільної свідомості. Тому, моральне виховання не можна розглядати як простий процес, оскільки він ґрунтується на психологічних ознаках особи, яка зростає, враховує її вікові особливості. Необхідно постійне накопичення у свідомості дітей моральних понять і уявлень щодо суті моральних норм, які вони відтворюватимуть. Важливо, щоб у дітей накопичувалися моральні поняття і уявлення про моральні норми, яких вони будуть дотримуватися своїх вчинках, виявляючи при цьому певні ставлення до навколишніх.

Моральність – це внутрішня мораль, мораль не для показу, а для себе. Плекання основ моральних чеснот людини починається саме в 5-7 років, саме тому від його успішності залежать подальші надбання в особистісному плані.

Під **моральним розвитком** розуміють міру опанування знань і уявлень щодо моральних норм; рівень розвиненості почуттів морального змісту поведінку у відповідності з ними. У вихованні малят на початку їх життя, важливу роль відіграє виховання чеснот морального плану. У процесі спілкування з людьми у дитини виховується прихильність і любов до оточуючих її близьких людей, бажання робити їм приємне, утримуватися від дій, що засмучують близьких людей. Емоційна чуйність дошкільника складає основу для формування в нього таких моральних якостей: задоволення від хороших вчинків, схвалення цих дій дорослими або навпаки - сорому, засмучення, переживань від свого поганого вчинку, від незадоволеності дорослого. У дошкільному віці формуються такі моральні якості, як чуйність, співчуття, доброта, радість за себе та інших. Усі ці перераховані якості спонукають дітей до активних дій: допомоги, прояву турботи, уваги.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості особистості, які зумовлюють її вольові реакції, ставлення до себе та до інших, загальних явищ суспільного буття.

Моральні цінності – це різноманітний формат, у якому проявляються людські моральні еталони: добро, порядність, гідність, справедливість, зобов'язання, людські чесноти, ознаки моральної поведінки, дій; правила та положення етики, моральний еталон, тощо. Уявлення в науковій літературі про ціннісні орієнтації розглядаються як поєднання двох дефініцій: конкретизованої – моральної і загальноприйнятої - ціннісні орієнтації [22]. Моральні цінності з'явилися не самі по собі, а вони є похідними від соціальних цінностей, тобто крім моральних потреб вони задовольняють ще і духовні. Це означає, що на рівні з пізнавальними та естетичними цінностями, вони є складовою духовних цінностей. Особистість є носієм моральних цінностей, а сферою їх виявлення є стосунки між людьми. Виявляються моральні цінності у діях і вчинках, що

спрямовані на оточуючих людей, що повністю виключає наявність мотиву власної корисності[60].

Моральні цінності містять у собі національні, сімейні та громадські цінності, які включають в себе: приклад батьків та членів родини, людей, що оточують дитину; громадську думку; обряди, звичаї, традиції, одяг, прикраси, якими славиться народ [48]. Такі дослідники народної педагогіки, як І. Огієнко, Г. Довженко, М. Драгоманов, О. Ковалевський, В. Скуратівський, В. Чайка, О. Знойко довели, що українські традиції та звичаї містять у собі неосяжну кількість духовної величі, в основі чого покладено глибокоморальне значення. У кожному народному слові відбивається історія українського народу, в якому виражаються думки, почуття та емоції людини [6].

Науковці вважають, що важливу роль відіграє набуття суспільного та особистого досвіду у формуванні моральних ціннісних орієнтацій; також усвідомлення та розуміння суті суспільних явищ, громадських поглядів. Завдяки цим явищам дошкільник починає розуміти важливість праці, поважати професійні успіхи своїх батьків та місце родини у суспільстві. У той же час психологи звертають свою увагу на те, що у старших дошкільників суспільні мотиви домінують над особистісними. Історична пам'ять нації, народні обряди, традиції та звичаї містять у собі велику кількість моральних цінностей, ідеалів, норм поведінки. Здатність 4-7річних малят закарбовувати моральні правила, культурні надбання та безпосереднє ставлення до них, дають змогу здійснювати роботу з виховання моральних ідеалів у дошкільнят, розпочинаючи з самих ранніх етапів розвитку.

Становлення ціннісних особистісних орієнтирів, виховання дитини у сучасному суспільстві є обумовленими соціальними впливами, атмосферою у родині, ставленням один до одного, розвагами, звичаями та традиціями. Моральне виховання взаємопов'язане з фізичним, естетичним, трудовим і розумовим вихованням дитини, що у свою чергу і забезпечує всебічний гармонійний розвиток дошкільника.

Систематично-цілеспрямоване формування високоморальної особистості здійснюється в дитячому колективі. У дошкільних установах здійснюється спеціальна виховна робота, спрямована на всебічний розвиток особистості та організацію дитячого колективу. Щоб підготувати підрастаюче покоління до життя у суспільстві, до праці, вихователі мають за мету навчити дітей бути чесними, любити свою Батьківщину, а також поєднувати в собі чуйне ставлення до навколишнього, повагу до оточуючих і дбайливе ставлення до людей. Усі ці перераховані моральні якості характеризують морально виховану людину, що і становить всебічно розвинену особистість. Моделі моральних ціннісних орієнтацій закладаються у дитинстві і в майбутньому (дорослому віці) серйозно вже не змінюються. Через що ми і наголошуємо на такому великому значенні виховання означених феноменів в дошкільному віці.

Цілі морального виховання дошкільників полягають у вpleкaннiу них сукупності моральних рис, які включають в себе п'ять основних груп, а саме: гуманність, колективізм, працьовитість і патріотизм. Вказані цілі є доказом того, що моральне виховання тісно переплітається із іншими сферами життя дитини. Цілі складають основну мету морального виховання, а саме виховання всебічно розвиненої щасливої людини із виробленим характером. Щоб досягти цієї високопоставленої мети, потрібно забезпечити вирішення таких загальних **завдань морального виховання дошкільників**: розвиток системи моральних уявлень і суджень про моральні норми, правила, цінності, якості; розвиток динамічної сторони емоцій; формування здатності відшукати правильний моральний вибір, що забезпечить накопичення досвіду вчинків у моральному плані; стимулювання прагнення до позитивного образу "Я" дошкільників; розвиток довіри та поваги до дорослих, які є у ролі носіїв моральних норм і правил; формування взаємодії дитячого колективу і позитивних взаємин один з одним; розвиток толерантного та шанобливого ставлення до творів культури народів.

Всі означені завдання мають місце у культурі особистості у загальному сенсі, а у більш вузькому розумінні – у **культурі поведінки**. Вказане поняття

відображає рівень дотримання особою морально-етичних норм, цінностей, правил виконання сукупності дій, вміння поводити себе у конкретній діяльності. М. Ярмаченко відмічає, що зміст означеного явища містить у собі вміння дотримуватися особою вимог щодо своєї зовнішності, адекватно себе поводити під час спілкування, дотримуватися встановлених правил у побуті, а також виконувати певну діяльність у відповідності з її вимогами та правилами [72, с. 273]. О. Беляєв уточнює дану категорію, наголошуючи на тому, що уній відображена міра вдосконаленості різних галузей життя людини, у тому числі й діяльності [73, с. 167]. Отже, культура поведінки відображає міру розвитку особистості у плані дотримання морально-етичних норм у спілкуванні, а також правил і вимог діяльності, поєднуючи основи моральних і спеціальних знань.

Подібної думки дотримується й Т. Поніманська, яка вказує, що суть цієї педагогічної категорії визначається культурно-гігієнічними навичками особи, її рівнем спілкування й культурою діяльності [56, с.253]. Своє розуміння цього феномену висловлює й В. Шинкарук, додаючи до всього названого й міру освіченості та опанування діяльністю [72, с. 320]. За такого ракурсу поглядів, у контексті проблеми виховання культури поведінкимають місце три напрями, денайбільш значущим є прищеплення основ культури діяльності.

Відтак, *культура діяльності* є базовою цінністю людини, яка в у своїй основі передбачає наявність в особі теоретичного й практичного досвіду, який дозволяє повноцінно здійснювати діяльність, реалізовувати свій особистісний потенціал. Названі ознаки цієї категорії вказують, що значущим її показником є компетентність особи, що розуміється як сукупність досвіду, мисленнєвих операцій, ціннісних орієнтацій, що дозволяє ефективно виконувати діяльність, досягати намічених цілей. О. Марущак, визначаючи поняття компетентність, відмічає цілісність та інтегрований характер особистісної риси, яка дозволяє брати на себе відповідальність і виявляти ціннісне ставлення до виконуваної особою діяльності [47, с. 102]. Як бачимо, культура поведінки проявляється у компетентності особистості. Саме тому А. Богуш наголошує, що найбільш

пріоритетним завданням системи дошкільної освіти на сучасному етапі є реалізація компетентнісного підходу [9, с. 3].

Виходячи з перерахованих понять, у нашому дослідженні ми будемо відштовхуватися від осмислення процесу формування культури діяльності як виховання у дитини сукупності знань, норм і правил виконання діяльності, якімістять низку матеріальних і духовних цінностей, є основою морального зростання дітей дошкільного віку та розвитку їх компетентності.

Таким чином, питання формування культури поведінки дітей 5-6 років є актуальним, оскільки більшість дослідників довели, що у дошкільному віці починають активно усвідомлюватися дитиною моральні норми та цінності, формується досвід виконання різних видів діяльності, засвоюються вимоги й основні компоненти до них, що інтегрується у компетентності дошкільника. Тому, ми визначили основні поняття без яких не можна розглядати культуру діяльності як окреме явище, серед них: моральне виховання, моральність, моральний розвиток, моральні почуття, моральні цінності, компетентність.

Культура діяльності розглядається у контексті питання прищеплення культури поведінки зростаючого індивіда й розуміється науковцями як одна з висхідних цінностей людини, яка у своїй основі передбачає наявність досвіду теоретичного й практичного планів, що дозволяє особистості повноцінно виконувати діяльність і реалізовувати власний особистісний потенціал. Ознаки феномену вказують на тісний взаємозв'язок з компетентністю особи, що розуміється як сукупність певного досвіду, поєднання мисленнєвих операцій, ціннісних орієнтацій, які дозволяють індивіду досягати намічених цілей та ефективно виконувати діяльність.

1.2. Характеристика культури діяльності як моральної чесноти дітей п'яти-шести років

Нами було з'ясовано, що культура діяльності містить у своїй структурі два пласти: морально-ціннісний і поведінковий. Спершу розглянемо перший з них, який є певним особистісним базисом.

Так, вважається, що дошкільний вік – це період, коли закладаються перші основи морального усвідомлення та розуміння власних дій, поведінки і який характеризується певними позитивними рисами, як довіра, чуйність, безпосередність, зацікавленість. Діти можуть виражати турботу як на рівні у плані емоційних переживань, так і на рівні вчинків.

У давні часи значна увага приділялася саме вихованню у дошкільників моральних чеснот, культури діяльності. У педагогічній спадщині минулого є велика кількість цінних методичних положень, мета яких – визначення спрямованості досліджень із виховання культури поведінки. На розв'язання окремих аспектів проблеми формування моральних цінностей у зростаючої особистості спрямовані дослідження психологів (Л. Виготського, О. Запорожця, О. Леонт'єва, С. Рубінштейна) та педагогів (С. Гладнева, О. Кир'якова, О. Аляб'єва, Ю. Бабанського, Т. Єрофєєвої, Б. Лихачова). В результаті досліджень вчених Л. Артемової, Р. Буре, Л. Куцакова, Є. Суботського та інших вчених були отримані важливі дані про сутність психолого-педагогічних аспектів формування моральних цінностей у старших дошкільників. Проведений аналіз науково-педагогічної бази дає можливість констатувати, що в даний момент накопичено значний досвід із формування моральних цінностей у малюків 5-6(7) років. Тобто упродовж культурної еволюції людства помітно усвідомлення необхідності прищеплення моральних цінностей у особистісному зростанні [22]. Так, М. Бердяєв відзначав: якщо усі моральні цінності об'єднати в одне ціле, то це утворить поняття «добро», яке виступає способом досягнення людського блага [68].

Здійснивши аналіз наукових джерел [61; 71], ми обґрунтували поняття «моральні цінності старших дошкільників», а саме як нестійкі смислові та слабоусвідомлені утворення, основою яких є емоційно-ціннісне ставлення до інших людей, потреба у спілкуванні з іншими; вони виступають як емоційно

зabarвлені уявлення про взаємовідносини, що ґрунтуються на засадах людської гідності, справедливості, людяності, відповідальності й виявляються у поведінці. Саме ці моральні цінності і є базовими у старшому дошкільному віці. Щоб забезпечити правильний процес прищеплення моральних цінностей старшим дошкільникам, в першу чергу, потрібно враховувати вікові особливості і разом з тим виділити змістовні структури моральних цінностей дітей даної вікової групи.

Відзначимо, що особливості розвитку дошкільника зумовлені не лише фізичними аспектами, а й вихованням соціально-етичних засад в процесі формування специфічних моральних ціннісних орієнтацій. Зміст даної процесуальної діяльності полягає в становленні і розвитку в дитині перших моральних оцінних якостей і суджень. У процесі комунікації з дорослими і однолітками у дітей розвивається здатність розуміти і усвідомлювати, що таке норма поведінки, формується ставлення до неї, результати дотримання норм поведінки і їх наслідки при недотриманні.

Щодо вікових особливостей, то слід зазначити, що складовими моральних цінностей старших дошкільнят є: знання та уявлення про емоційні стани людини – радість, сум, гнів; про моральні якості – милосердя, доброту, чуйність, чесність та протилежні їм якості – жадібність, злість; про правила та норми моральної поведінки у сім'ї, закладі дошкільної освіти, природі, громадських місцях); мотиви поведінки (моральні потреби: у повазі людей, які оточують, сприятливих міжособистісних стосунках); практичні уміння та навички моральної поведінки, а також спільної діяльності з дорослими та однолітками); уміння дитини здійснювати контроль своєї поведінки [58].

Одним із головних завдань формування моральних цінностей старших дошкільників є вибір методів та форм виховних впливів, за допомогою яких у дітей виникає позитивна оцінка моральних чеснот, надбань духовної культури. Дослідження В. Москаленко довели, що моральні норми вперше засвоюються дитиною від своїх батьків, мікроклімату у родині, інтересів, художніх вподобань сім'ї. Завдяки спілкуванню, бесідам, взаєминам із близькими

людьми, сімейним звичаям і традиціям дитина пізнає значення основних моральних категорій: добро та зло, гарне та погане, мужність і обов'язок. З віком моральний досвід дитини звичайно ж змінюється та розширюється. Із самого народження неможливо сказати, що дитина моральна чи аморальна, так як це залежить від умов, в яких живе дитина і виховується. Підростаючи, дитина починає орієнтуватися на ті ідеали, звичаї, традиції, які були у її сім'ї. Тобто засвоєння моральних цінностей, в першу чергу, засноване на сімейному середовищі, наслідуванні старших.

Психологами доведено, що малюки 5-6 (7) років стають більш стриманими та менш образливими, у порівнянні з попередніми віковими періодами. Водночас вони ще є не зовсім адекватними у своїх уявленнях та оцінках про добрі і погані вчинки. Старші дошкільники у неповній мірі розуміють співвідношення між моральною нормою та її емоційною оцінкою. Проте, вони вже уміють розрізняти почуття. Діти цього віку певною мірою можуть відчувати прояви нещирості по відношенню до них, через що недовіряють нещирій особі, а до референтних дорослих з'являються моральні ставлення, а потім на їх основі них виникають і відповідні почуття (зокрема ставлення до вихователя).

Також нам би хотілось зазначити про характерну ознаку старшого дошкільного віку від попередніх вікових етапів. Ця відмінність полягає у складних конфліктних моральних переживаннях. Без будь-якого впливу зі сторони дорослих людей, старшому дошкільнику може бути властиве почуття сорому чи незадоволеність собою стосовно виконаних дій, або ж навпаки – гордість і задоволення згідно вимог свого морального почуття [10].

Важливе місце у формуванні моральних цінностей старших дошкільників посідає діяльність, яка виключно має колективний характер. Тому ще одним важливим завданням, яке стоїть перед педагогами сучасного закладу дошкільної освіти є виховання гуманних почуттів, моральних норм та ціннісних орієнтацій саме на основі доброзичливих взаємин, колективізму та співробітництва дитячого колективу. Таке середовище безпосередньо впливає

на духовно-моральну атмосферу в ЗДО, налагоджує стосунки між дошкільниками та сприяє формуванню у дітей таких моральних понять, як дружба, взаємодопомога, злагодженість під час діяльності та моральних особистісних якостей як почуття власної гідності, почуття обов'язку, що разом із тим формує адекватну самооцінку [12]. Саме самооцінці дитини відводиться велика роль у формуванні моральних ціннісних орієнтацій дошкільника.

Психолог А. Г. Маклаков стверджує, що для старших дошкільників характерна недиференційна підвищена самооцінка, і, водночас, виникає спроба порівняти себе з ровесниками. Слабкою мірою диференційована самооцінка сприяє розумінню старшим дошкільником оцінки дорослого (яка відображає результати окремих дій), як оцінки власної особистості в цілому. Відтак потрібно бути надто обережним під час вказівок, докорів щодо поведінки чи навчання дітей даного вікового періоду. За інших обставин має місце занижена самооцінка, зневіра у власні сили та можливості, погане відношення до навчально-виховного процесу. В цілому самооцінка дошкільника досить висока, що допомагає дитині без сумніву чи страху вільно включатися у різні види діяльності, а значить сприяє підготовці до школи [42].

Тому варто усвідомити, що поява моральних цінностей залежить від стимулювання та розвивального середовища. Якщо атмосфера, яка оточує дитину, сповнена радістю та легкістю, то в особистості можуть зародитися такі моральні цінності, як доброзичливість, бажання та готовність надати допомогу і т. д. Це пояснюється тим, що коли дитина радіє, вона із задоволенням береться за будь-яке діло, з'являється впевненість у поведінці, вона стає більш активною, охоче реалізує завдання дорослих, допомагає їм. Також, створюючи ціннісне оточуюче середовище, слід пам'ятати про різноманітні засоби плекання моральних чеснот у дошкільників [18].

На основі своєрідності мотивів старших дошкільників зростає міра їх моральності. Поводження малюка вже починає будуватися на основі усвідомлення настанов, норм і зразків, виражених за допомогою етичних понять. Старший дошкільник починає розуміти та усвідомлювати, що

правильна моральна поведінка необхідна для самого себе, так як це приносить задоволення і собі, і користь іншим людям.

Такі вчені, як Ж. Піаже, М. Боришевський та Є. Субботський, стверджують, що у старших дошкільників починають розвиватися оцінні еталони. У старших дошкільників моральна оцінка стає більш самостійною і узагальненою. Характерною особливістю моральної свідомості 5-6-річної дитини є протиріччя між соромом та гордістю. На думку науковців, виникнення таких почуттів, як гордості і сорому, сприяє виникненню совісті у дітей як внутрішньої етичної інстанції.

Другий пласт культури діяльності – поведінковий, що передбачає опанування конкретною діяльністю, досягнення у ній вагомих результатів, оволодіння її певними засобами. Аналізуючи наукові джерела, встановлено, що у період дошкільного дитинства дітьми 5-6 (7) років велика увага надається образотворчій діяльності. Саме в ній простежується, у найбільшій мірі, прояви культури праці: опанування правилами, засвоєння технік роботи з зображувальними матеріалами, у ній дошкільники виражають своє ціннісно-емоційне ставлення до об'єктів довкілля, до людей, до суспільних і природних явищ навколишньої дійсності, зазначають Л. Пісоцька, О. Пісоцький. Автори наголошують, що у дітей 5-6(7) років формується компетентність, що передбачає оволодіння дошкільниками виражальними мистецькими засобами, прояви емоційно-ціннісного ставлення до художньої діяльності [74, с.153].

Означена компетентність визначається як художньо-продуктивна, а її зміст визначено державним стандартом дошкільної освіти [75, с. 7]. Зокрема у документі наголошується на тому, що завдяки художньо-продуктивній компетенції дошкільник має змогу розуміти навколишню дійсність, проявляти за допомогою виражальних способів і засобів емоційно-ціннісне ставлення, практично демонструвати культуру діяльності.

Як зазначають дослідники, дошкільники розуміються на правилах підготовчої роботи, з устаткування свого робочого місця, усвідомлюють правила поведінки у ході занять з образотворчості, знають і виконують

настанови щодо технічних прийомів роботи, дотримуються положень безпечної поведінки у процесі використання художніх матеріалів і технік [74, с. 100]. Як бачимо, діти дошкільного віку знайомі з практичними аспектами культури праці у зображувальній діяльності.

Отже, варто відмітити продуктивний характер образотворчих дій, адже їх результати виявляються у створенні певних продуктів (малюнок, виріб). Означені продукти є результатами практичних дій, зазначає Б. Волков, і, водночас, вказують на існуючий певний досвід дитини, який залежить від навчання, оскільки така праця передбачає оволодіння особливим способом дій [76, с. 180].

Таким чином, культуру діяльності дитини 5-6(7) років утворюють морально-ціннісний і поведінковий рівні. Перший рівень проявляється у різному форматі розуміння дошкільниками моральних вимог суспільства до цінностей, моральних рис сучасної людини, а також у емоційно-ціннісному ставленні до них. Формування моральних ціннісних орієнтацій у старших дошкільників передбачає розвиток і виховання в них таких рис особистості як: бажання виявляти соціально-моральну позицію, показувати ставлення до явищ навколишньої дійсності, які в подальшому розвитку дитини формуються в єдину систему. Другий рівень поведінковий, виявляється у практичних діях: дотримання вимог діяльності, володіння засобами й способами її здійснення, дотриманням правил поведінки у колективі під час різних видів і форм діяльності. Моральні цінності старших дошкільників характеризуються здатністю до усвідомлених дитиною чуттєвих дій, бажанням творити добро та допомагати іншим. Отже, формуючи культуру діяльності 6-7-річного дошкільника, потрібно забезпечити зростання такої людини, яка зможе поєднати основні моральні чесноти, норми, правила поведінки у соціумі, у різних формах і видах активності. У нашому дослідженні культура діяльності є значущим соціально-моральнісним утворенням, показником моральної вихованості дитини 5-6 (7) років.

1.3. Образотворча діяльність як засіб формування культури діяльності дітей 5-6(7) років

У психології діяльність розглядається як одна із форм активності особи, яка спрямована на задоволення її потреб, як матеріальних, так і духовних. О. Степанов надає таке визначення означеному поняттю: взаємодія індивіда зі світом, результатом якої є задоволення нагальних потреб особи [сб, 107]. Автор наголошує на визначальні ролі цього феномену у розвитку й формуванні особистості, оскільки одночасно є і засобом і умовою особистісного зростання. Б. Айсмонтас доповнює означені ознаки, вказуючи її вплив на особистість у плані зростання. Саме тому, наголошує автор, педагогіка розглядає цей феномен як основу умову розвитку особи [1, с 55], С. Рубінштейн при цьому звертає увагу на важливість мотивів діяльності, вказуючи, що важливу роль відіграє мотив успіху, який спрямовує особистість на засвоєння діяльності, зокрема її норм, правил, культури реалізації [77, с. 472]

Л. Ітельсон, А. Петровський вказують на взаємозумовленість феноменів особистості й діяльності, підкреслюючи що саме у активності мають місце прояви особистісного й одночасно вона впливає на становлення особистості в цілому. Як бачимо, науковці розглядають діяльність як вагомий чинник особистісного становлення, у якій проявляються засвоєні норми, цінності а також правила і вміння здійснення певної діяльності.

В. Лозниця визначає означений феномен, як такий що має ознаки внутрішньої системи саморегулювання, оскільки, на його думку, діяльність керується образом предмету, спрямовується ним у певному напрямку [43. с. 24]. При цьому, у процесі опанування індивідом певною активністю, з'являються відношення між виконавцем (суб'єктом) і предметом, що виявляється у певній оцінці феномену діяльності зі сторони людини, тобто вона може розглядатися як потрібна чи ні, значуща – незначуща. Іншими словами індивід виявляє певне становлення до її динаміки і продуктів, а відтак, і до себе [28, с. 279]. Відтак особистість визначає її вплив щодо себе як її носія, що є

певним стимулом її виконання і становлення себе у ній. Тому у процесі її реалізації виявлятимуться набутий досвід, який називається культурою діяльності.

Т. Кудріна, Ю. Трофімов підтверджують думку О. Скрипченко й зазначають, що у ній мають місце три види ставлень: щодо взаємодії, щодо завдань, щодо самого себе (самоставлення). Все вони інтегруються у спрямованості особистості, де знання правил, норм, цінностей, мотивів поведінки, стосунків з партнерами, проявляються у вигляді певної культури взаємин, процесу (динаміки) здійснення, перебігу, значущості для себе, а отже культурі діяльності [59, с. 399].

П. М'ясоїд вважає, що таким чином індивід набуває ознак суб'єктності, за рахунок ускладнення здійснюваної ним діяльності [50, с. 203]. Іншими словами, особа вдосконалюється, набуваючи культури її реалізації, а також власної культури, що має прояви у спрямованості і мотивах поведінки, а також нових видах діяльності. Все це дозволяє зробити узагальнення щодо збагачення спектру дій, сукупності правил і норм, практичних вмінь і навичок реалізації.

З. Огороднійчук у цьому сенсі вказує, що у період дошкільного дитинства виникає розгалуження у діяльності дитини: з'являється декілька видів. При цьому авторка наголошує, що в цей період дошкільнят орієнтується на моральні норми, які відіграють важливу роль у становленні його як особистості [18, с. 111].

Доповнює цю думку Н. Шевандрін, який вказує що участь дитини дошкільника у діяльності забезпечує орієнтування у предметному світі, людських стосунках [69, с. 65]. Іншими словами, особливий формат, який виникає у взаємодії між особистістю і світом, дозволяє з'ясувати, що є найбільш важливим у житті (норми, правила, цінності), як до них ставляться референтні (значущі) особи, яка ставлення до них зі сторони дитини, дотримання найбільш значущих при виконанні певної діяльності. Особливий план такої активності – оцінка результатів (продуктів), дитячих зусиль. Тому дошкільник є зацікавленим своїми досягненнями, на основі яких його оцінюють

з позиції творця, виконавця, за рахунок дотримання норм і вимог, правил, досягнутого результату (продукту), іншими словами культури діяльності.

Як бачимо, зі слів науковців помітно, що зростаючий індивід у ході вдосконалення діяльності та його, як особистості, стає зацікавленим своїми досягненнями (продуктами), які оцінюють інші і дорослі, ровесники. Вперше це виникає також у дошкільному віці. В. Мухіна доводить у цьому (сенсі) питання, що у цьому періоді виникає продуктивна діяльність, яка орієнтує дитину на отримання певного продукту, який характеризується певними якостями, які закладені під час його створення [19, с. 55]. Авторка наголошує, що зорієнтованість дітей на результат є наслідком вдосконалення діяльності, що у свою чергу призводить до більш якісного продукту. Науковець називає таку діяльність продуктивною й відносить до неї ліплення, малювання, аплікацію та конструювання. Також вона вказує й іншу її назву: образотворча, де найбільш важливу роль відіграє малювання.

Естетична спрямованість такого роду активності, дозволяє дитині поєднати моральні уявлення з естетичними, естетичні почуття з моральними, моральну культуру з естетичною, зазначає А. Кузьмінський [41, с. 278]. А що головне: створений продукт є відображенням особистісної культури, яку побачать й оцінять дорослі, однолітки. Отже, продуктивна діяльність є тим форматом, який найбільш задовольняє моральні потреби, соціальні й естетичні дошкільника.

Т. Комарова також відмічає, що образотворча діяльність є специфічним чинником формування основ загальної культури особистості. При цьому авторка зазначає, що дорослий у своєму розпорядженні має два критерія для аналізу названого явища: продукти і процес його створення. Саме ця особливість дозволяє зрозуміти, що саме дитина обрала для втілення, як це їй вдалося (продукт як цінність та його віднесеність до конкретної ціннісної категорії) та дотримання певних вимог, правил у ході його створення (культура поведінки й діяльності) [38, с. 4].

О. Бодальов, В. Столін говорять про те, що важливу роль у становленні дитини відіграють суб'єктивні чинники, у яких вміщено внутрішню логіку розвитку. Автори підкреслюють, що саме такі фактори сприяють розвиткові потреб і мотивів, й в цілому спрямованості особистості. До них відносяться й образотворча діяльність, яка сприяє процесам соціалізації, морально-естетичного розвитку, формуванню культури поведінки й діяльності [69, с. 18]. В її основу закладені мотиви самопізнання й самореалізації, що виявляються у ставленні до матеріально духовних цінностей (у духовному смислі) і загальної культури особистості (відношення) – відповідність власної діяльності суб'єкта до вимог виконання діяльності, що є проявами загальної культури.

О. Дронова образотворчу діяльність розглядає у рамках особистісно орієнтованого підходу, що дозволяє розуміти її певне інформаційне середовище, яке дозволяє дошкільнику отримувати відомості про дійсність і трансформування її у власний досвід. Інформація, про яку йде мова сприяє виникненню у дошкільняти уявлень: про дійсність, предмети та їх властивості; культуру, художників, митців; про власні культури можливості; отримує досвід надавати оцінку дійсності через емоції, тобто виражати емоційно-ціннісне ставлення до світу культури. Все це, на думку авторки дозволяє дошкільнику набувати важливої особистісної властивості – він набуває ознак людини культури [26, с. 141].

Таке бачення науковця певною мірою узгоджується з позицією О. Запорожця, який підкреслюючи значення дошкільного дитинства у загальному процесі становлення особистості, відмічає: потрібно створювати умови для розгортання й максимального збагачення змісту суто дитячих видів діяльності, у тому числі й зображувальної. Так, наголошує автор, має здійснюватися процес цілеспрямованого формування особистості, розвиток таких якостей і властивостей, які є надто цінними для особистості у певний період [29, с. 245]

Таким чином, образотворча діяльність дошкільників розглядається у контексті загальної діяльності особистості, що дозволяє розуміти її як умову, середовище і чинник розвитку й вдосконалення особистості дитини.

Специфічними її ознаками є задоволення нагальних потреб (пізнання світу, самореалізація), що дозволяє її використовувати як засіб педагогічного впливу. У образотворчості найбільш помітний взаємозв'язок між категоріями особистості й діяльності, поки вдосконалюються чи вдосконалюється одна з них, відбуваються зміни й в іншій. Створення власного продукту у ній дозволяє дошкільнику виразити власне ставлення до світу через художній образ, зрозуміти реакцію зі сторони однолітків і ровесників. Проте найбільшу роль вона відіграє у плані засвоєння культури, цінностей, духовно-матеріальної спадщини. Цей процес поєднується з внутрішнього логікою образотворчої діяльності: опанування всіма необхідними її компонентами. Поєднання цих двох процесів, які є взаємообумовленими, та дотримуючись особистісно-орієнтованої технології розвитку особистості і дошкільника, сприяє формуванню рівня морального й естетичного зростання дитини. Відтак, образотворча діяльність вважається фактором виховання культури діяльності дитини 6-7 року життя.

Висновки до розділу 1

Культура діяльності розглядається у контексті питання прищеплення культури поведінки зростаючого індивіда й розуміється науковцями як одна з висхідних цінностей людини, яка у своїй основі передбачає наявність досвіду теоретичного й практичного планів, що дозволяє особистості повноцінно виконувати діяльність і реалізовувати власний особистісний потенціал.

Культуру діяльності дитини 5-6(7) років утворюють морально-ціннісний і поведінковий рівні, що проявляються у розумінні моральних вимог, цінностей, моральних рис сучасної людини, емоційно-ціннісному ставленні до них; у дотриманні вимог діяльності, в оволодінні засобами й способами її здійснення, дотриманням правил поведінки у колективі під час різних видів і форм діяльності. Формуючи культуру діяльності 6-7-річного дошкільника, потрібно забезпечити зростання такої людини, яка зможе поєднати основні моральні чесноти, норми, правила поведінки у соціумі, у різних формах і видах активності, тобто формуванням значущого соціально-морального утворення, яке є вагомим ознакою моральної вихованості дитини 5-6 (7) років.

Образотворча діяльність розглядається у контексті загальної діяльності особистості, що дозволяє розуміти її як умову, середовище і чинник розвитку й вдосконалення особистості дитини та за своїм характером є продуктивною. Специфічними її ознаками є задоволення нагальних потреб (пізнання світу, самореалізація), що дозволяє її використовувати як засіб педагогічного впливу. У образотворчості найбільш помітний взаємозв'язок між категоріями особистості й діяльності, поки вдосконалюються чи вдосконалюється одна з них, відбуваються зміни й в іншій. Створення власного продукту у ній дозволяє дошкільнику виразити власне ставлення до світу через художній образ, зрозуміти реакцію зі сторони однолітків і ровесників. Значну роль вона відіграє у засвоєнні культури, цінностей, духовно-матеріальної спадщини, що поєднується з внутрішньою логікою розвитку дитини й образотворчої діяльності.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 5-6(7)РОКІВ

2.1. Програма та методика експерименту

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури, нами було дібрано спеціальні методики на дослідження стану сформованості культури діяльності як однієї зі значущих моральних цінностей. Ми максимально залучили педагогічний колектив закладу дошкільної освіти з даної проблеми та провели методики з дітьми 6-7 року життя, батьками вихованців і вихователями ЗДО. Для гармонійного виховання культури діяльності дітей дошкільного віку на засадах образотворчого мистецтва, педагогам потрібно спочатку ознайомитися з усіма перевагами мистецтва живопису та його засобами, формами та методами. Із цією метою нашого дослідження ми хочемо проаналізувати та виявити шляхи використання мистецької творчості в сучасному закладі дошкільної освіти та визначити стан сформованості культури діяльності як важливої моральної ціннісної орієнтації у дітей.

Базою нашого дослідження став заклад дошкільної освіти №7 «Дзвіночок» загального розвитку дітей ніжинської міської ради, Чернігівської області. У даному експерименті брали участь 30 дітей 5-6 років, вихованці старшої групи. Дитячий садок працює за програмою *Українське дошкілля*, проте ми вирішили за основу взяти програму *Я у Світі*, так як, на нашу думку, у ній більш широко висвітлено питання морального й естетичного виховання. Взявши її за основу, для свого експерименту, ми внесли деякі зміни у виховну діяльність й включили до неї положення, які більше б схилили увагу дітей до того, щоб розрізняти у світі не просто гарне і прекрасне, але і поняття добра і зла, поваги до інших та доброзичливості під час здійснення діяльності, зокрема

образотворчої. Образотворче мистецтво орієнтує дошкільників на культуру різних героїв, але там добро завжди залишається добром, а зло завжди уособлюється негативними персонажами. Із часом діти починають розрізняти суть моралі, як однієї з категорій краси, можуть усвідомлено обґрунтовувати свою думку.

У наш час, коли по телевізорах чи Інтернет ресурсах йдуть певні дитячі програми, поняття добра постає дещо деформованим. Часто різні телевізійні програми, мультфільми беззаперечно привертають увагу дошкільників із допомогою яскравих барв. У результаті цього, у дитини може виникнути озлобленість, негативізм, агресія до оточуючого світу, а поняття добра і зовсім може зникнути. При спробі заборони перегляду, дитина знову починає злитись, інколи така поведінка приводить дитину до істерик. Тому головним завданням, на наш погляд, є те, щоб виховати в дитини саме розуміння добра та поваги, щоб таким чином вона могла безболісно сприймати заборони і вміти пояснювати свої бажання спокійно і обґрунтовано, а її практична поведінка та діяльність підпадала під ознаки культурної. Через що, ми взяли за основу експериментальної роботи засоби мистецтва, у яких висвітлено всю набуту мистецьку морально-культурну спадщину, чітке розрізнення понять добра і зла, культури поведінки, поваги до оточуючих, вміння прийти на допомогу та доброзичливості. Тому через актуальність даної проблеми, ми розробили експериментальне дослідження.

Важливе значення в нашому експериментальному дослідженні відводиться методиці морально-естетичного виховання дітей 5-6 року життя засобами образотворчого мистецтва, мета якої полягає у формуванні моральних цінностей у дітей на мистецьких засадах. Також, це сприяло передачі культурної спадщини народу, світової культури. Для дослідження рівня сформованості означених моральних цінностей 5-6-річних дітей засобами образотворчого мистецтва, було проведено нами експеримент, а саме констатувальний етап. Він складався із чотирьох методик для кожної групи учасників експерименту, а саме дітей, батьків та вихователів ЗДО.

Мета першої методики: з'ясування рівня сформованості моральних цінностей 5-6-річних дітей засобами образотворчого мистецтва. За основу ми обрали декілька моральних цінностей, а саме:

- розуміння дитиною понять добра і зла та їх чітке розмежування;
- повага до дорослих;
- ставлення до краси, як моральної цінності, втілених у художніх образах мистецьких творів.

Критеріями до даної методики ми визначили:

- когнітивний критерій (розуміння дітьми понять добра і зла, розмежування даних понять, здатність змістовно оцінювати моральні та аморальні вчинки, розрізняти їх у художніх образах);
- емоційний критерій (сила та глибина емоційних переживань дитини);
- поведінковий критерій (власне дії дитини: уміння співпереживати іншим, бажання прийти на допомогу, втілювати це у образотворчій діяльності).

Виходячи з даних критеріїв, нами була проведена бесіда із дітьми 5-6 років, спрямована на вивчення стану сформованості моральної культури учасників експерименту. Бесіда складалась із 13 питань:

1-4 питання, спрямовані на розуміння дитиною понять добра і зла та їх чітке розмежування;

5-8 питання: повага до дорослих;

9-12 питання: ставлення до мистецьких творів (ілюстрацій до народних казок, картин художників);

13 питання – невимушена відповідь дитини, прояв особистісного Я-образу у культурі діяльності.

До даної методики, яку ми застосували у дослідженні, для більш повного уявлення та вивчення стану сформованості моральних цінностей у дітей, ми підібрали педагогічні ситуації (за Г. Урунтаєвою, Ю. Афонькіною). У процесі проведення другої методики, старшим дошкільникам пропонувалося розглянути 12 чорно-білих картинок. На них зображені різні моральні ситуації. Завдання дитини полягало у поділі малюнків на дві групи: розмежуванні

позитивних та негативних вчинків із життєвих ситуацій та пояснення свого вибору. Методика проводиться індивідуально з кожним дошкільником і дає змогу виявити конкретні моральні цінності дошкільника, зокрема культури діяльності. Тобто у спеціально дібраних педагогічних ситуаціях, що зображені на малюнках, дітям 6-7 року життя пропонувалося проаналізувати та пояснити сюжет зображеного. Критеріями до даної методики є ті ж самі, що до попередньої. Дана методика оцінюється за рівнями:

Низький рівень – дошкільник невірно розкладає малюнки із позитивними і негативними вчинками або ж дитина вірно розкладає малюнки, але не може пояснити та обґрунтувати обраний вибір та чітко висловити свою думку.

Середній рівень – дошкільник правильно розкладає малюнки, може пояснити та обґрунтувати власний вибір.

Високий рівень – дитина вірно розкладає малюнки, чітко обґрунтовує свій вибір. Ми вважаємо, що використана методика сповна дасть змогу побачити стан сформованості моральних ціннісних орієнтацій у старших дошкільників.

Методика експерименту в більшій мірі полягала в тім, що п'яти-шестирічні діти активно брали участь в невеличких обговорюваннях не лише по запропонованих чорно-білих картках з ситуаціями, а також і про персонажів із мистецьких творів, створених за мотиваминародних казок. Це проводилось задля того, щоб визначити наскільки старші дошкільники уміють самостійно розрізняти вчинки та дії позитивних і негативних персонажів творів, розподіляти негативні і позитивні риси, якості персонажів, оцінювати їх культуру діяльності. *Завданнями першої частини експериментального дослідження було:*

- виявити уміння дітей пояснювати та обґрунтовувати той чи інший вчинок, дію, поведінку персонажа;
- формувати у дітей уміння ставити себе на місце іншого, тобто як би дитина вчинила на місці героя твору, що б вона змінила і як би тоді люди віднеслися до цього;

- виявити вміння дитини здійснювати оцінювання свого вчинку та дії персонажа; вільно висловлювати власну думку, не боятися проявити власні сили та знання; вміння прийти на допомогу.

Ще одним методом діагностування культури діяльності дітей 6-7 року життя було спостереження. Воно проводилося у двох ситуація: а) опис змісту зображеного на картині дитиною; б) зображувальна діяльність дошкільника. Всього було здійснено 60 сеансів спостережень за членами дитячої вибірки. Використання означеного методу уможливило виявлення на рівні поведінкового компоненту культури діяльності, зокрема усвідомлене розуміння й дотримання морально-естетичних цінностей під час активності у образотворчості. Зразки протоколів спостереження знаходяться у додатках.

У ході проведення діагностування культури діяльності нами була встановлена шкала для оцінювання рівня її сформованості у п'яти-шестирічних дітей. У ній мали місце: високий, середній та низький рівень сформованості досліджуваного явища.

Друга частина експериментального дослідження містила у собі четверту і п'яту методики, які проводилися із батьками дітей та вихователями закладів дошкільної освіти. ***Завданнями другої частини експериментального дослідження було:***

- з'ясувати рівень морального виховання, який надається у колі сім'ї;
- вивчити рівень взаємодії батьків із закладом дошкільної освіти в процесі формування моральних цінностей дошкільників;
- перевірити методичну підготовку і професійну компетентність педагогів мистецькими засобами у моральному вихованні дошкільників.

Третя, застосована нами методика: анкетування батьків, що складалося з двох етапів. Перший етап складався з 11 тестових питань та другий етап містив у собі 2 педагогічні ситуації, які потребували розгорнутої відповіді. Мета методики полягала у з'ясуванні рівня культури діяльності сімейному мікрокліматі; визначенні пріоритету серед моральних цінностей п'яти-шестирічних вихованців батьками; вивченні готовності батьків до спільної

роботи із ЗДО в процесі прищеплення культури діяльності дітей 6-7 року життя засобами образотворчого мистецтва.

Критерії методики:

- обізнаність батьків та володіння у питанні культури діяльності дітей 5-6 років; розподіл пріоритетів між морально-естетичними цінностями дітей означеного періоду життя;
- активна участь батьків у прищепленні культури діяльності, як значущої морально-естетичної цінності дітей 5-6 років із закладом дошкільної освіти;
- розуміння батьками ролі образотворчого мистецтва як одного із факторів, який впливає на формування морально-естетичних цінностей дошкільнят 5-6 років;
- володіння батьками знаннями про індивідуальні особливості дитини, а саме як вона сприймає суть моралі мистецького (літературного й художнього, зокрема живопису) твору;
- бажання та розуміння батьками необхідності взаємодіяти із закладом дошкільної освіти з проблеми морального виховання.

До високого рівня (4 бали) відносяться батьки, які впевнено володіють інформацією з проблеми культури діяльності дошкільників; ознайомлені з актуальними проблемами морально-естетичного виховання у галузі дошкільної освіти; активно взаємодіють із закладом дошкільної освіти у процесі прищеплення культури діяльності, як однієї з важливих моральних ціннісних орієнтацій дітей; виявляють ініціативу в організації відповідних заходів морально-естетичного спрямування; активно використовують у роботі із дітьми мистецькі засоби (твори живопису, образотворчу діяльність).

До достатнього рівня (3 бали) відносяться батьки, які володіють інформацією з проблеми морально-естетичного виховання дітей; мають бажання взаємодіяти із ЗДО у питанні прищеплення моральних категорій дошкільників, проте не виявляють ініціативи з даної проблеми; розуміють

важливу роль образотворчого мистецтва у моральному вихованні дітей, тому використовують його у ході взаємодії з вихованцями.

Батьки з середнім рівнем(2 бали) характеризуються тим, що мають певні уявлення у питаннях виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя. Означені дорослі не мають особливого бажання співпрацювати із закладом дошкільної освіти у окресленій сфері, оскільки не суті моральних цінностей щодо дітей 6-7 року життя. Проте, такі батьки іноді відвідують заходи морального спрямування в ЗДО.

Батьки з низькою мірою уявлень (1 бал) про прищеплення культури діяльності й поведінки дітям 5-6 років, відмовляються співпрацювати із дитячим садком з проблеми формування моральних цінностей та з байдужістю відносяться до добору методів і мистецьких засобів; рідко звертаються до образотворчого мистецтва як засобу виховання у дітей особистісних морально-етичних інстанцій.

Четверта методика полягала в інтерв'юванні вихователів закладу дошкільної освіти, яка складалася з 10 питань. Метою методики було вивчення методичної підготовки вихователів дошкільних закладів засобами народної педагогіки у моральному вихованні дошкільників. Дана методика ґрунтувалася на вивченні передового педагогічного досвіду із врахуванням професійної компетентності педагогів закладів дошкільної освіти. Вона спрямована на вияв найбільш застосовуваних педагогами мистецьких засобів.

Критерії методики:

- обізнаність педагогів закладів дошкільної освіти у контексті питання прищеплення культури діяльності дітям 6-7 року життя;
- усвідомлення педагогами освітніх, розвивальних та виховних завдань щодо прищеплення морально-естетичних інстанцій вихованцями їх реалізація в умовах ЗДО;
- розуміння вихователями базових морально-естетичних цінностей, якими повинен оволодіти старший дошкільник;

- володіння знаннями педагогів із вікової та дитячої психології для правильної організації навчально-виховної діяльності, спрямованої на формування елементарних культурних діяльностей, як важливої морально-естетичної інстанції дошкільників;
- розуміння необхідної ролі образотворчого мистецтва та його засобів у процесі формування культурних діяльностей дошкільників.

Таким чином, у сукупності добір з п'яти методик став цілісною системою для вивчення та дослідження культури діяльності у якості значущої морально-естетичної цінності старших дошкільників. Залучення батьків і вихователів закладу дошкільної освіти сприяло повноцінному вивченню та визначенню стану сформованості досліджуваної властивості дошкільників. Результати проведеного експерименту дали змогу визначити стан сформованості культури діяльності дітей 6-7 року життя як в умовах закладу дошкільної освіти, так і в сімейному мікрокліматі.

2.2. Аналіз результатів вивчення культури діяльності дітей п'яти-шести років

Як було встановлено у попередньому розділі, культура діяльності дітей 6-7 року життя, є комплексним утворенням, що містить у собі систему знань і уявлень про морально-естетичні інстанції, відповідне ставлення до них зростаючої особистості, а також їх прояв у контексті діяльності, поведінки. Результати дослідження за першою обраною нами моральною цінністю: *розуміння дитиною понять добра і зла та їх чітке розмежування* виявили, що **високий рівень** сформованості даної моральної цінності виявлено у 43% (13) старших дошкільників, **середній рівень** - у 32% (10) та **низький рівень** - у 25% (7). У більшості дітей виникали труднощі із наведенням зразків персонажів із мистецьких творів, вони довго не могли згадати позитивних і негативних героїв творів. Відповідаючи на питання: *На кого з персонажів казок ти б хотів (-ла) бути схожим (-ою)?* Діти частіше за все називали фантастичних героїв:

Халка та Флеша, так як не могли згадати персонажів з творів живопису чи художньої літератури.

Дівчатка за морально-естетичний зразок обирали таких персонажів творів як: Червона Шапочка, Мишку із української народної казки *Лев і Мишеня* Лисичка із казки *Колобок*. До речі, дівчатка, які хотіли бути схожими на Лисичку із казки *Колобок*, аргументували це тим, що вона Колобка не з'їла, а тому можна вважати її гарною, доброю і хорошою. Стосовно хлопчиків, то вони за моральний ідеал із художніх творів обирали Івасика – Телесика, Пана Коцького, Лева із казки *Лев і Мишеня*, Зайчика із казки «*Колобок*». Діти влучно підбирали докази до відповідей і деякі дошкільники навіть порівнювали обраний моральний зразок із іншими. Наприклад, коли в казках описуються богатирі, такі як Кирило Кожум'яка та інші, то діти легко підхоплюють думку про їх доброту, красу, велич та силу. У відповідях дітей ми розуміємо, що вони вбачають в цьому не лише красу та велич, а й те, що це необхідно для перемоги над ворогом: змієм, драконом тощо. Діти бачать в цьому добро. Вони не кажуть, що це треба для того, щоб хизуватися, а навпаки, необхідно для того, щоб захистити себе та своїх близьких. Саме в цьому вбачається цінування дітьми означених категорій морально-естетичного плану. Діти показують своє відношення до своїх рідних та близьких, як вони переживають за них, через що, діти часто беруть за приклад своїх батьків, порівнюючи їх із чарівними персонажами творів (красунями, феями, чарівниками).

Переважає більшість дітей могла пояснити та аргументувати обраний морально-естетичний ідеал та, називаючи конкретні позитивні та негативні якості особистості. Більшість дітей, відповідаючи на питання: *Якою ти хочеш бути людиною?*, називали перші чотири моральні цінності – краса, доброта, допомога іншим і працьовитість. Нерідко саме краса стояла на першому місці. Вони пояснювали це таким чином: *красивим завжди щастить, зможу навчатися в школі і бути розумним, мене тоді любитимуть інші, значить стану тоді гарною людиною*. Коли дошкільнят просили уточнити поняття *гарна людина*, часто вони використовували поняття *красивою*, така, яка всім

подобається. Іншими словами, людиною яка є цінністю у їх розумінні, де краса відіграє одну з важливих її ознак.

Неочікуваною моральною цінністю, а саме у 84% дітей стала хитрість, а саме вміння хитрити. Більшість опитуваної групи називали саме цю моральну ціннісну орієнтацію, пояснюючи це так: *хитрим людям везе, я хочу бути хитренькою бо саме такою потрібно бути, як лисичка, і до всіх підлещуватися, бо в казках хитрість допомагає виплутатися із неприємної ситуації. Як можемо побачити із даних дитячих висловлювань, хитрість виступає виходом із різних життєвих ситуацій і слугує захисною реакцією для оточуючих людей. Хитрувати, на думку старших дошкільників, означає бути гарним і розумним, вчиняти нечемно, але разом із тим, це тобі допоможе обманути інших людей. Тому, на думку старших дошкільників, хитро вчиняти по відношенню до когось є негативною, але дуже корисною моральною цінністю.*

Результати дослідження за другою моральною цінністю: **повага до дорослих**, показали, що **високий рівень** виявлено у 73% (22) дошкільників; **середній рівень** - 16% (5) та **низький рівень** в 11% (3) дітей. Діти із високим рівнем сформованості поваги до дорослих вказували на важливість допомагати батькам. Це можна пояснити тим, що більшість дошкільників намагаються бути схожими на своїх батьків та беруть їх поведінку за зразок. Слід відзначити, що діти старшого дошкільного віку на емоційному рівні відчують настрій своїх батьків та рідних людей. Частіше за все діти спостерігають як батьки втомлюються на роботі, а потім ще продовжують займатися хатніми справами після робочого дня. Особливо це стосується дівчаток, які є уважними до різних деталей. Втома батьків відзначається на ставленні до власної дитини: батьки не мають бажання виконувати певну роль в ігровій діяльності. Тому, опитавши дітей, ми виявили, що батьки мало уваги приділяють власній дитині та вмикають їй різні телевізійні програми. Яскравими прикладами є відповіді на зразок: *мамі треба допомагати бо вона старається для сім'ї», треба прибирати, щоб мама змогла відпочити після роботи і погратися зі мною, я допомагаю батькам бо вони в мене гарні і не злі, треба вступати місце в*

автобусі старшим, тоді будеш вчиняти гарно, бо так говорив мені братик та ін.

Характеризуючи дітей із низьким рівнем сформованості поваги до дорослих, варто зазначити, що дошкільники не хочуть бути схожими на батьків. Такі діти відзначали, що не хочуть битися, сваритися, пити як дорослі, не хочуть бути злими як тато і мама. Тобто батьки не слугують зразком для наслідування для власної дитини. Окремі діти висловлювалися дуже різко та у грубій формі щодо батьків. Проте, разом із тим, вони проговорювали наскільки люблять дідусів, бабусь та старших братиків чи сестричок. Хоча деякі діти зазначали, що хотіли б віддати назад братика чи сестричку у магазин бо вони відбирають іграшки, кусаються та все ламають. Діти старшого дошкільного віку також відзначали, що хотіли б купити людину, яка справлятиметься з усіма домашніми справами, а мама з татом у цей час зможуть погратися з ними, й тому були б гарними і красивими. Один хлопчик виразив свою думку через призму релігії: *старших потрібно поважати бо так сказав Бог, а ще не можна красти у батьків бо це гріх.*

Лише декілька дітей проговорили, що допомагати батькам не потрібно бо вони самі в змозі справитися з усім, а діти лише будуть заважати їм та виконають все невірно. Тобто постає така актуальна проблема як взаємодія закладу дошкільної освіти із батьками із виховання такої моральної цінності як повага до старших людей. Батьки не завжди мають вдосталь часу, щоб власним прикладом показати власній дитині як потрібно ставитися не лише до близьких людей, а й до усіх оточуючих. Опитавши дітей, ми визначили, що батьки у присутності дітей часто вживають нелітературну лексику, кричать на своїх батьків, тобто дідусів і бабусь дитини. У результаті чого дошкільники переймають моральну поведінку та ставлення батьків до близьких людей, враховуючи сюди негативізм, агресію до них. Із віком це доволі важко виправити, так як у старшому дошкільному віці повинна закріпитися достатньо сформуватися така моральна ціннісна орієнтація як повага до старших через призму добра і краси людини.

Результати дослідження за третьою моральною цінністю: *ставлення до краси як моральної цінності* показали, що *високий рівень* виявлено у 29% (10) дітей, *середній рівень* – у 58% (20) і *низький рівень* – у 20% (5). Деякі старші дошкільники висловлювали точку зору неоднозначно. Під впливом навіювання дорослих, діти не розуміючи загальної картини в країні, починають висловлювати точку зору батьків. Наприклад: *мама говорить мені, щоб я гарно вчився, щоб жити в Америці, а не в Україні, бо там красиво. А, запитуючи у хлопчика чи знає він щось про Америку, дитина відповідає: не знаю, але про це мріє мій тато з мамою, але говорять, що там дуже красиво. Деякі дошкільники відповідали, що вони цінують природу, рідне місто, батьків, оскільки вони надто прекрасні, їх не можна не любити. Так, діти висловлювалися подібним чином: у мене красиві та виховані батьки й старший братик, знаю багато красивих і вихованих людей, якими я пишаюся. Коли ми додатково запитували старших дошкільників чи знають вони таких постатей, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Люба Губіна, Юрій Лисянський, дошкільники надали ствердну відповідь та змогли з легкістю пояснити хто вони та що вони зробили. Проте діти взагалі не назвали відомих художників у сфері живопису, які втілюють красу й моральні цінності у своїх картинах. Не змогли вони назвати й твори мистецтва, у яких означені категорії мають своє втілення. Це вказує на те, що 5-6-річні дошкільники краще орієнтуються у художніх літературних творах, ніж у живописних.*

Слід відзначити, що усі діти без виключення дали повну відповідь на питання: *Якби в тебе була чарівна паличка, що б ти зробив (-ла)?* Ми навмисне поставили це питання без чітких вказівок, на зразок : для сім'ї чи в країні, щоб відповідь дитини була невимушеною. Яскравими зразками є: *щоб усі були здорові, ніхто ніколи не сварився, а родина була щаслива; щоб у країні все було красиво і добре, нікого нічого не турбувало, люди були гарні, допомагали один одному»; вдома було завжди гарно та прибрано, бо в красі й чистоті людина знаходить усе і щоб мамі було менше роботи; щоб ніхто ні з ким не сварився, а всі були захоплені людською красою, так буде найкраще.* Без надання

конкретних вказівок щодо даного питання, діти висловлювали свою думку так, що це дало змогу визначити стан сформованості усіх моральних ціннісних орієнтацій, які ми взяли за основу. На нашу думку, дані висловлювання вказують не лише на сформованість моральних цінностей старших дошкільників, але й на всебічний розвиток дитини та її життєвого досвіду.

Слід відмітити, що декілька старших дошкільників були надто відвертими, відповідаючи на запитання: *Що б ти змінив (ла) у своїй країні?* Стверджуючи наступне: *я зробив так, щоб усі жили гарно й цінували навколишню красу, рідне місто його велич, я б хотіла, щоб вдома все було гарно і красиво, а всі цим милувалися.* Та більшість дітей відповідали: *гарно (красиво) будетоді, коли не буде війни і Я б змінив людей, щоб вони стали гарними й красивим, бо зараз вони злі.* Ставлячи питання дошкільникам, ми вияснили, що у їх розумінні красиве й добре означають моральні інстанції, які можна означити як морально-естетичні. Більшість опитаних не у змозі їх диференціювати, оскільки помітні деякі недоречності їх бази знань. Саме тому результати другої методики мають такий вигляд: низький рівень переважає в 37% дошкільників, середній рівень - 51%, високий рівень в 12% дітей.

У ході спостереження, під час опису дітьми змісту зображеного у живописному творі, ми помітили, що п'яти-шестирічні вихованці категорію красивого сприймають через добрі вчинки персонажів, ототожнюють їх за одягом, світлими кольорами. І навпаки негарних, злих героїв творів вони розрізняють через темні кольори, некрасивий, похмурий вираз обличчя, страх, який від них відходить. Таких досліджуваних було біля 19%. Значна частина досліджуваних також орієнтується на зовнішній вигляд у зображених образів героїв, однак пояснити їх вчинки вони можуть лише з невеликою підказкою експериментатора. Така поведінка є властивою для 31% дошкільнят. Решта ж дошкільників почала плутатися у гарних і поганих персонажах, не змогли чітко вказати їх ознаки, називали добрих поганими, а злих гарними.

Спостереження за поведінкою досліджуваних 5-6 років у ході виконання ними завдань з образотворчої діяльності, дозволило виділити три групи

дошкільнят. Зокрема перша група учасників гарно орієнтується у вимогах діяльності, адекватно використовує художні матеріали і техніки, дотримується норм і правил морально-естетичної поведінки, вдало втілює художні образи добра і зла, красивого і потворного. Таких дітей було біля 17%.

Дошкільникам другої групи властива деяка імпульсивність у діяльності, проте дуже рідко, не завжди правильно добирають художні матеріали й техніки, знають, але не завжди тримають себе у рамках норм і правил щодо здійснення діяльності, у окремих випадках дібрати адекватні образу засоби, техніки, кольори можуть лише з невеликою допомогою дорослого, у більшості випадків правильно передає особливості доброго / злого, красивого / некрасивого у зображенні на рисунку. Учасників з подібними тенденціями в процесі експерименту було біля 51%.

Учасники третьої групи доволі часто проявляють імпульсивність у художніх діях, дуже рідко можуть дібрати правильно необхідні матеріали й техніки до доброго / злого, красивого /поганого художнього образу, їм дуже важко дотримуватися норм і вимог, встановлених у зображувальній діяльності, у більшості випадків адекватно втілити за допомогою виражальних засобів художній образ самостійно не в змозі тому постійно звертається за допомогою до дорослого. Досліджуваних з подібною поведінкою у ході спостереження виявили біля 32%.

На основі систематизації всіх даних діагностичних методів, ми виділили дітей з різними рівнями сформованості культури поведінки, попередньо узагальнивши їх поведінкові прояви. Зведені дані про дошкільників 6-7 року життя з досліджуваної особистісної властивості представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні сформованості у дошкільників 5-6 років культури діяльності

Рівні	Характеристика дітей з різною мірою сформованості культури діяльності	Кількість дітей у %
--------------	--	----------------------------

Високий	чітко володіють уявленнями про морально-етичні й естетичні категорії (добра та зла, красивого та потворного) й з легкістю можуть розрізнити позитивні і негативні риси характеру; можуть пояснити та обґрунтувати вчинок, який містить у собі моральну цінність; можуть навести приклади позитивних та негативних героїв із художніх творів; можуть назвати власні риси характеру та дорослих; здатні до незалежних узагальнень, висновків; добре орієнтуються у вимогах діяльності, адекватно використовує художні матеріали і техніки, дотримується норм і правил морально-естетичної поведінки, вдало втілює художні образи добра і зла, красивого і потворного.	16
Середній	мають надто узагальнені погляди на морально-етичні й естетичні категорії (зокрема добро та зло, прекрасне, потворне), але невпевнено можуть їх розрізнити; можуть назвати позитивних і негативних персонажів, але не здатні проаналізувати їх риси характеру та пояснити який вчинок хороший, а який поганий; мають певні ускладнення під час аналізу й формулюванні висновків, узагальнень; виявляють імпульсивність у художніх діях, дуже рідко можуть дібрати правильно необхідні матеріали й техніки до доброго / злого, красивого /поганого художнього образу, їм дуже важко дотримуватися норм і вимог, встановлених у зображувальній діяльності, у більшості випадків адекватно втілити за допомогою виражальних засобів художній образ самостійно не в змозі тому постійно звертається за допомогою до дорослого.	51
Низький	Низька міра розвиненості культури діяльності характерна 5-6-річним дошкільникам з несистемними уявленнями морально-етичних і естетичних категорій (добра і зла, прекрасного та потворного); спостерігаються складнощі у ставленні до персонажів творів; не в змозі назвати приклади позитивних та негативних героїв творів; не в змозі навести приклади позитивних та негативних рис особистості; не в змозі вказати красиві та некрасиві ознаки у діяльності означених персонажів. Такі дошкільники 5-6 років повторюють чужі думки, потребують допомоги дорослого у висловленні думки; дуже рідко можуть дібрати правильно необхідні матеріали й техніки до доброго / злого, красивого /поганого художнього образу, їм дуже важко дотримуватися норм і вимог, встановлених у зображувальній діяльності, у більшості випадків адекватно втілити за допомогою виражальних засобів художній образ самостійно не в змозі, тому постійно звертається за допомогою до дорослого.	33

Як бачимо з таблиці 2.1. найбільший відсоток групи дітей з середнім рівнем культури діяльності – 51%, досліджуваних з низькою мірою означеної властивості 33%, а найменше старших дошкільників з високим рівнем досліджуваної особистісної цінності – 16%. Отже, у переважній більшості дітей 6-7 року життя спостерігається недостатня сформованість культури діяльності,

що негативно впливатиме на подальший хід розвитку та формування особистості дошкільника.

На констатувальному етапі взяли участь досліджувані, які входили до експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп. Рознесемо отримані дані до названих частин вибірки. Результат відповідних експериментальних процедур представлені у таблиці 2.2

Таблиця 2.2.

Розподіл досліджуваних за рівнями культури діяльності у ЕГ й КГ

Рівні \ Досліджувані	Експериментальна група	Контрольна група
<i>Високий</i>	16	13
<i>Середній</i>	51	54
<i>Низький</i>	33	33

Як показують дані таблиці 2.2. відмінності, які існують у показниках між ЕГ й КГ незначні, що дозволяє ними знехтувати у формувальній частині експерименту.

Таким чином, на основі комплексу діагностичних методів здійснено розподіл досліджуваних 6-7 року життя за рівнями сформованості культури діяльності як значущої морально-естетичної цінності старших дошкільників. було виявлено, що у переважної більшості дітей 6-7 року життя спостерігається недостатня сформованість названої ознаки, що, на нашу думку, негативно впливатиме на подальший хід розвитку та формування особистості дошкільника. Зафіксовано: найбільший відсоток групи дітей з середнім рівнем культури діяльності – 51%, досліджуваних з низькою мірою означеної властивості 33%, а найменше старших дошкільників з високим рівнем досліджуваної особистісної цінності – 16%. Дані констатувального етапу вимагають негайної організації формувального експерименту.

2.3. Роль батьків і педагогів у вихованні культури діяльності дітей 6-7 року життя

У цьому підрозділі представлені результати діагностування батьків і педагогів щодо їх ролі у вихованні культури діяльності дітей п'яти-шести років у контексті цілісної методики вивчення досліджуваного явища в умовах сімейного й суспільного виховання. Розглянемо отримані результати щодо виховних впливів на означену морально-естетичну цінність дітей 5-6 років зі сторони дорослих. Детальніше про них.

Результати четвертої методики: анкетування батьків, показали, що в 43% (13 сімей) від загальної кількості батьків (25), процесу морального виховання відводиться належне місце у всебічному розвитку дитини. Більшість батьків з легкістю відповіли на перший етап анкети (тестові питання), вказуючи пріоритетні моральні цінності дитини. Та, на жаль, половина батьків від усієї кількості не відповіла на другий етап анкети. Це говорить за усвідомлення батьками важливості морального виховання в цілому, проте вони вважають, що формування моральних цінностей, норм, поведінки дітей повинні забезпечуватися в умовах закладу дошкільної освіти. Та в умовах сімейного мікроклімату батьки не достатньо приділяють увагу вихованню у дітей високоморальних цінностей. Це відображається і на використаних методах, засобах морального виховання.

На питання: *Як Ви залучаєте своїх дітей до засвоєння загальнолюдських моральних якостей?*, 84 % батьків відповіли, що шляхом наведення прикладів дорослих та однолітків вони формують моральні цінності у дітей. Та всі 100 % батьків відзначили, що у процесі морального виховання вони застосовують практично не використовують мистецькі засоби, зокрема образотворчого мистецтва й дитячої образотворчої діяльності. Відповідаючи на питання *Чи намагаєтеся Ви навчити дітей розрізняти поняття добра і зла?*, 16 % батьків зазначили анонімно, що дані моральні поняття є неважливими для дошкільників.

На питання: *Чи вважаєте Ви за важливе, взаємодіяти та співпрацювати з дитячим садком із проблеми морального виховання*, 64 % батьків відповіли, що така взаємодія є дуже необхідною.

Згідно до критеріїв, високий рівень підготовленості до реалізації процесу виховання культури діяльності засобами образотворчого мистецтва, із 100 % батьків – (25 батьків), 28 % (7 осіб) мають високу міру готовності, достатній рівень - 56 % (14), середній рівень - 76% батьків (19) та низький рівень - 8 % (2).

П'ята методика полягала в інтерв'юванні п'яти вихователів закладу дошкільної освіти, що складалося з 10 питань. Метою методики було вивчення методичної підготовки вихователів дошкільних закладів засобами образотворчого мистецтва (живописними творами) у морально-естетичному вихованні дошкільників. Відповідаючи на питання: *Як Ви вважаєте, хто з видатних вчених, педагогів, психологів найбільш широко досліджував проблему морального виховання дітей дошкільного віку?*, 32% вихователів змогли назвати не лише вітчизняних педагогів, а й сучасних науковців, які займаються проблемою морального виховання дітей дошкільного віку. Проте, педагоги взагалі не назвали живописні твори й художників, які у своїй творчості зверталися до морально-естетичних цінностей.

Усі вихователі без виключення зазначили, що в процесі морального виховання обов'язково потрібно враховувати вікові особливості дошкільників, стверджуючи, що від цього залежить ефективність використаних методів та засобів морально-естетичного виховання. Також 56% вихователів наголосили на тому, що моральні цінності не можна нав'язати дошкільнику, через що і виникає потреба у врахуванні вікових та індивідуальних особливостей дитини відповідно до її особистого досвіду та набутих знань.

На питання: *Яке головне завдання постає перед педагогом у процесі формування морально-естетичних цінностей старших дошкільників?* Усі вихователі дали різні відповіді: *розкрити дошкільникам головний зміст моральних цінностей (доброта, краса, справедливість, повага, виховувати*

дружні взаємини з однолітками та доброзичливо ставитись до інших людей, розвивати у дітей уміння співпереживати, вирішувати конфлікти, навчити дітей адекватно аналізувати та оцінювати власні вчинки та дії інших людей, поважати права та інтереси оточуючих.

На питання: *Назвіть п'ять основних моральних цінностей, якими повинна володіти дитина старшого дошкільного віку* 100 % педагогів відзначили три однакові моральні ціннісні орієнтації, а саме: розуміння дошкільником своїх обов'язків, повага до Батьківщини та взаємодопомога. Як бачимо, у відповідях вихователів взагалі серед цінностей є відсутньою краса, що вказує на те, що вони не звертають у своїй роботі уваги щодо прищеплення її основ дітям 6-7 року життя.

Також до основних моральних цінностей старших дошкільників педагоги віднесли дружбу між однолітками та повагу до старших. Щодо найчастіше застосовуваних засобів у роботі із старшими дошкільниками, 82 % від усієї кількості вихователів виділили фольклор та ігри народного характеру, що вважаються засобами народної педагогіки (етнопедагогіки). Відмітимо, що серед названих засобів взагалі немає образотворчого мистецтва, зокрема живопису та образотворчої діяльності дошкільників. Все це дозволяє пояснити у значній кількості дітей 6-7 року життя низької міри вихованості культури діяльності, оскільки саме названі засоби, як було з'ясовано у теоретичному розділі роботи у найбільшій мірі впливає на її формування у дошкільному дитинстві.

На питання: *Чи можете Ви назвати один із засобів мистецтва, за допомогою якого можна значно підвищити рівень сформованості моральних цінностей дітей?* Усі 100 % педагогів відзначили, що найефективнішим засобом мистецтва у формуванні моральних ціннісних орієнтацій є музика й театр. знову констатували: вихователі взагалі не розглядають образотворче мистецтво засобом формування культури діяльності старших дошкільників.

Стосовно дошкільного віку, педагоги відзначили особливу роль казки з даної проблеми. Відповідаючи на питання: *Які Ви можете навести приклади*

казок чи творів, у яких простежуються зразки моральних цінностей?, усі педагоги змогли навести приклади творів та відзначити, що у кожному з таких творів наявна мораль, через що кожен з них, створений автором чи народом, може закласти в дитині конкретні моральні цінності. Проте, це можливо лише за правильно організованого навчально-виховного процесу.

Тому результати проведеної методики за виділеними критеріями мають такий вигляд: високий рівень методичної підготовки педагогів з образотворчим мистецтвом як засобу морального виховання дошкільників мають 19%, середній рівень - 37% і низький мають 44 % вихователів.

Отже, констатувальний етап експерименту у нашому дослідженні складався із двох частин: діагностики моральних цінностей (відповіді на питання бесіди морального спрямування; розповідь за сюжетними картинками; спостереження за мистецькою діяльністю дошкільників старшої групи) і діагностики ролі батьків і вихователів у формуванні морально-естетичних цінностей дітей старшого дошкільного віку. В цілому, проведене експериментальне дослідження дало можливість з'ясувати рівень сформованості моральних цінностей старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва й образотворчої діяльності дітей 6-7 року життя. Отже, отримані результати у цьому напрямі роботи залежали від дібраних шляхів отримання емпіричних даних, що передбачало збір інформації у батьків і педагогів закладу дошкільної освіти, вивчення морально-естетичних ціннісних інстанцій п'яти-шестирічних дошкільнят образотворчим мистецтвом. Також достовірності результатів сприяло вивчення методичної підготовки вихователів та збагачення змісту виховання морально-естетичних цінностей дошкільників образотворчою діяльністю дошкільників, як засобу образотворчого мистецтва.

Висновки до розділу 1

Констатувальний етап експерименту передбачав послідовність у дотриманні певних дослідницьких процедур. Зокрема на його підготовчому етапі було розроблено комплексну методику, основу якої склала сукупність методів для вивчення та дослідження культури діяльності дітей 6-7 року життя. Залучення батьків і вихователів ЗДО сприяло повноцінному вивченню та визначенню стану сформованості досліджуваної властивості дошкільників.

Зафіксовано: переважна більшість дітей 6-7 року має недостатню міру сформованості культури діяльності, що негативно впливатиме на подальший хід формування особистості. Констатовано: найбільший відсоток дітей з середнім рівнем культури діяльності – 51%, досліджуваних з низькою мірою означеної властивості 33%, а найменше старших дошкільників з високим рівнем досліджуваної особистісної цінності – 16%. Дані констатувального етапу вимагають негайної організації формувального експерименту.

В цілому, проведене експериментальне дослідження дало можливість з'ясувати не лише рівень сформованості моральних цінностей дітей 6-7 року життя засобами образотворчого мистецтва й образотворчої діяльності, але й зсувати рівень методичної підготовки вихователів у плані збагачення змісту виховання морально-естетичних цінностей дошкільників образотворчою діяльністю дошкільників, як засобу образотворчого мистецтва.

Так, високий рівень методичної підготовки педагогів до виховання морально-естетичних цінностей засобами образотворчого мистецтва мають 19%, середній рівень - 37% і низький мають 44 % вихователів.

Серед батьків вихованців, 12% (3 осіб) мають високу міру готовності до реалізації означеного напрямку, достатній рівень - 20% (5 осіб), середній рівень - 16% батьків (4 чоловік) та низький рівень – 52% (13).

Результати констатувального експерименту зумовили проведення цілеспрямованої роботи з формування морально-естетичних цінностей дітей 6-7 року життя.

РОЗДІЛ 3.

ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 6-7 РОКУ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗДО

3.1. Обґрунтування принципів і педагогічних умов оптимізації виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя

Організація формульованого експерименту актуалізувала необхідність визначення принципів педагогічних умов оптимізації процесу виховання дітей 5-6 років. У своїй роботі ми будемо користуватися як поняттям «підхід», так і «принцип», розуміючи під ними систему поглядів на досліджувану проблему.

Стратегія організації формульованого експерименту базувалася на таких підходах (принципах): системному, діяльнісному, особистісно орієнтованому, культурологічному, аксіологічному. Їх єдність дозволила ефективно оновлювати зміст та технології виховання культури діяльності досліджуваних 5-6 років.

Введення в педагогічну науку використання системного підходу пов'язано з такими педагогами, як П. Блонський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та інші.

Саме системний підхід був одним з основних у педагогічній діяльності В. Сухомлинського. Відомий фахівець вважав, що за допомогою системного підходу можна пояснити закономірності зв'язків, які існують у будь-якому освітньому процесі і на основі цього організувати свою роботу з дітьми задля досягнення певних результатів. Сутність використання даного підходу полягає у тому, що він допомагає з'ясувати, чому відповідне явище чи процес протікає саме так, а не інакше [56].

На думку С. Гончаренка, сутність використання системного підходу у педагогіці полягає у розкритті цілісності певних об'єктів, процесів, шляхом

виявлення в них різноманітних складових, типів зв'язків та зведення їх в єдине ціле. Системність є основою успіху в педагогічній діяльності[19].

Таким чином, системний підхід, на думку більшості сучасних дослідників, має на меті розгляд певного об'єкта, процесу чи проблеми як цілісної системи, компоненти якої взаємопов'язані.

З огляду на різні визначення та розуміння змісту *системного підходу*, можна стверджувати, що він сприятиме оптимізації виховання культури діяльності старших дошкільників, адже передбачає: розгляд виховання культури діяльності у контексті морального, вказує на певну систему та передбачає виявлення її складових і взаємозв'язків між ними; визначення основних факторів впливу на систему з метою її удосконалення; виявлення окремих елементів системи, на які буде здійснено вплив; створення системи з ефективнішим функціонуванням.

Діяльнісний підхід ґрунтується на визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Першовідкривачем діяльнісного підходу був О. Леонтьєв. Він розробив теорію діяльності, основою для якої є принцип єдності діяльності та свідомості. У контексті зазначеного принципу діяльність розглядається як: форма активності свідомості; умова виникнення, чинник формування і об'єкт застосування свідомості; регулятор поведінки і дій людини. На думку О. Леонтьєва, розвиток діяльності залежить від життєвих умов і впливає на психічний розвиток дитини. У свою чергу, на розвиток психіки впливає не діяльність взагалі, а провідна діяльність, яка зумовлює основні зміни в психічних процесах і особливостях особистості дитини на певній стадії її розвитку [1].

С. Рубінштейн, зазначав, що людина та її психіка формуються і проявляються саме у діяльності, більшою мірою, у практичній[19].

Слід зазначити, що ідеї діяльнісного підходу наявні у працях О. Дорошенко, Т. Лубенця, Н. Лубенець, К. Маєвської С. Русової, К. Толмачевської, Я. Чепіги, та ін.

К. Ушинський розглядав діяльність як першооснову виховання дитини, зазначавши, що дитина потребує діяльності весь час і втомлюється не від діяльності, а від її одноманітності[65].

На сьогодні діяльнісний підхід як засіб становлення та розвитку дитини, широко застосовується в освітньому процесі, зокрема у роботі з дітьми дошкільного віку. Його доцільно використовувати для оптимізації процесу виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя, адже його ідея передбачає створення умов для прояву дошкільником своєї суб'єктності, активної позиції, завдяки чому він свідомо засвоює нові знання, оволодіває досвідом, пов'язаним із морально-естетичною вихованістю як результату поєднання морального й естетичного напрямів. На думку провідних фахівців, у його контексті є доцільне використання митецьких засобів і різних видів образотворчої діяльності відповідного змісту і спрямування у роботі з дітьми [3, 11, 16, 69].

Не менш важливим підходом, який, забезпечить оптимізацію процесу виховання культури діяльності дошкільників 5-6 років, є особистісно орієнтований. Так, І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, С. Ладивір, Т. Піроженко, Т. Поніманська та ін. у своїх наукових дослідженнях вказують на те, що розвиток особистості у період дошкільного дитинства не можна визначати лише як ззовні керований дорослими процес, адже у ньому значну роль відіграє і власний саморозвиток дитини, який визначається її індивідуальними особливостями. Саме врахування наявності у дитини власного саморозвитку у процесі її виховання та навчання і передбачає використання особистісно орієнтованого підходу. Зокрема, І. Бехвиділяєв ньому такі позиції, характерні саме для даного принципу, як: розуміння, визнання та прийняття дитини [43].

О. Кононко вважає, що основою особистісно орієнтованого підходу є індивідуальний підхід до дитини, сутність якого полягає у ставленні до дошкільника як до неповторної особистості. Автор зазначає, що шляхом використання інтегрованої системи виховної й навчальної роботи забезпечується особистісний розвиток вихованця[58].

А. Богуш характеризує особистісно орієнтований підхід як такий, що визнає дитину найвищою цінністю та спрямований на створення таких умов, які найбільш сприятимуть становленню її як повноцінної особистості [8]. Слід наголосити на тому, що даний підхід включає в себе індивідуальний та диференційований підходи.

Отже, використання особистісно орієнтованого підходу з метою оптимізації процесу виховання культури діяльності дошкільників 5-6 років буде результативним з огляду на те, що він: передбачає індивідуалізацію та диференціацію освітнього процесу; реалізується шляхом спільної діяльності вихователя і дитини, у якій остання виступає суб'єктом взаємодії; забезпечує умови для гармонійного поєднання саморозвитку дитини та організованої дорослими діяльності; ґрунтується на гуманізації процесів виховання, навчання та їх підпорядкуванню інтересам та можливостям самої дитини; дає можливість дорослому підібрати засоби впливу, методи навчання й виховання з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей кожної дитини, її рівня знань, умінь і можливостей.

На думку провідних фахівців, зокрема О. Дронової, Т. Комаррової, В. Котляра, І. Ликової, О. Сакуліної під час використання особистісно орієнтованого підходу з метою виховання культури діяльності найбільш результативним буде організація спільної образотворчої діяльності дітей шляхом використання ознайомлення з живописними творами, забезпечення використання різних видів дитячої образотворчої діяльності, створення умов для самостійної художньої діяльності, проведення індивідуальних бесід, створення та облаштування предметно-розвивального середовища, що забезпечує змістове наповнення різних видів дитячої художньої діяльності в груповій кімнаті [26, 38, 75].

Слід наголосити також на значенні культурологічного підходу у роботі з дошкільниками загалом, зокрема, у процесі виховання культури діяльності. У розробку теоретичних основ названого підходу в освіті зробили значний внесок І. Бех, А. Богуш, Є. Бондаревська, І. Зязюн, О. Савченко,

В. Розін, В. Руденко, В. Сластьонін та ін. Особливості впровадження культурологічного підходу саме в дошкільній освіті висвітлено у дослідженнях Т. Поніманської (у процесі соціалізації особистості), А. Богуш, Н. Гавриш та ін. (в комунікативній діяльності), Л. Калуської, Л. Сварковської та ін. (у фізичному вихованні) тощо.

І. Бех даний підхід розуміє як цілеспрямований, побудований на наукових засадах процес залучення особистості до культури, у ході якого здійснюється передавання багатовікового людського досвіду (теоретичного, ціннісного, практичного) від покоління до покоління і розвиток його відповідно до сучасних реалій [59, с. 26.].

Щодо важливості використання культурологічного підходу в освіті, О. Савченко зазначає, що педагогічна реалізація гуманістичних цінностей направлена на підвищення загальної культури особистості, залучення до національних і загальнолюдських цінностей, а це вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти [62, с. 14].

Отже, доцільність використання культурологічного підходу у межах нашого дослідження визначається його орієнтацією на: людину як особистість та формування у неї високоморальних якостей, заснованих, перш за все, на загальнолюдських цінностях, що визначаються культурою народу, правилами життя в суспільстві, менталітетом людей, середовищем, у якому зростає особистість; вміння будувати взаєностосунки з іншими людьми на основі поваги до них та усвідомленні людського життя як найвищої цінності. Саме дані аспекти необхідно враховувати під час процесу виховання культури діяльності дошкільників та задля його оптимізації. Характерною ознакою культурологічного підходу є єдність загальнолюдського, національного та особистісно-культурного.

Дещо схожим за змістом з культурологічним є аксіологічний (ціннісний) підхід, який дозволяє розглянути зміст процесу виховання культури діяльності з точки зору орієнтування морально-естетичні цінності. Теоретичні засади аксіологічного підходу висвітлено у працях В. Андрєєва, І. Бека,

Є. Бондаревської, В. Гриньової, В. Ільїна, І. Ісаєва, В. Сластьоніна, Н. Ткачової, та ін. Особливості реалізації даного підходу у роботі з дошкільниками розкрито у дослідженнях О. Кононко, Т. Поніманської та ін. (ціннісне ставлення дитини до себе та соціальної дійсності), І. Беха (духовні цінності), В. Маршицької, З. Плохій, та ін. (ціннісне ставлення до природи), Т. Андрющенко, О. Богініч, О. Дубогай та ін. (ціннісне ставлення до здоров'я).

Так, В. Горащук зауважує, що одним із найважливіших чинників, що впливають на формування особистості, є стала система цінностей, які є регулятором людських прагнень та вчинків і визначають принципи соціальних переваг [24, с. 97].

Говорячи про використання аксіологічного підходу в процесі виховання культури діяльності дітей дошкільного віку та його оптимізації, слід наголосити, що він може використовуватися як у роботі з дітьми, так і батьками. Щодо дітей дошкільного віку, то насамперед йдеться про формування у них ціннісного ставлення до себе як до носія певних особистісних рис, які цінуються зі сторони однолітків і дорослих; робота з батьками передбачала удосконалення або розширення системи цінностей у вигляді норм та ідеалів, які необхідно формувати у дитини.

Взявши за основу поєднання відомостей теоретичного змісту та результатів, отриманих у констатувальному експерименті, було визначено педагогічні умови, забезпечення яких оптимізуватиме процес виховання культури діяльності старших дошкільників в умовах ЗДО.

До таких педагогічних умов віднесено:

- *збагачення знань дітей про культуру діяльності, як важливу ознаку моральної вихованості особистості;*
- *підтримувати у взаємодії дітей з однолітками й дорослими гуманні взаємини;*
- *облаштування середовища, сприятливого для виховання культури діяльності старших дошкільників.*

Ми виходили з розуміння, що забезпечення виділених педагогічних умов сприятиме підвищенню рівня вихованості культури діяльності дітей 6-7 року життя. Зокрема, ми вважали, що *збагачення знань дітей про культуру діяльності, як важливої ознаки моральної вихованості особистості*, можливе лише на основі розширення уявлень про себе, як їх носія. У цьому випадку ми спиралися на тезу М. Лісіної, яка полягала у тому, що основою образу самого себе є уявлення дитини про себе й характеризує його зі сторони самопізнання або ж когнітивного аспекту особи. При цьому, авторка розводить поняття *уявлення дитини про себе* та *знання про себе*, вважаючи останнє найбільш чітким рівнем усвідомленості уявлень про себе [30].

В. Суржанська наголошує, що для того, щоб у дітей виховати культуру діяльності, потрібно формувати у них свідоме ставлення до цієї особистісної властивості, а, отже, цілеспрямовано й систематично все робити для того, щоб у дошкільників були відповідні знання й уявлення про названу моральну якість та розуміння її значущості у світі людських стосунків [78, с. 7].

Відтак, наявність вище зазначених знань у дітей відіграє важливу роль у вихованні культури діяльності та є основою для морально-естетичної вихованості.

Друга педагогічна умова оптимізації роботи, полягала у тому, щоб *підтримувати у взаємодії дітей з однолітками й дорослими гуманні взаємини*. Зокрема М. Лісіна, Т. Репіна, О. Смирнова наголошують на тому, що вік від 5 до 7 років є найбільш сприятливим для освоєння соціально ціннісних моделей взаємодії дітей з дорослими і однолітками [30; 78].

В. Котирло вважає, що розвиток гуманних почуттів, і як результат гуманні взаємини у дітей дошкільного віку, забезпечується тоді, коли вони під впливом доброзичливого й схвального ставлення вихователя і близьких дорослих переживають позитивні емоції [21].

За Т.Репіною, на період старшого дошкільного віку у дитини зростає здатність співпереживати одноліткам, прагнення допомогти іншому. Характерною ознакою цих дій є те, що вони завжди супроводжуються такими

позитивними емоціями, як посмішка, жести, погляд в очі, вираження своєї симпатії, а тому можна вважати, що поведінка, спрямована на однолітка визначається безпосереднім ставленням до нього [78].

Отже, друга педагогічна умова спрямована на формування гуманних взаєностосунків, основою для якої є наявність у них відповідного набору знань та позитивного емоційно-ціннісного ставлення до дорослих і однолітків.

Третя педагогічна умова передбачала *облаштування середовища, сприятливого для виховання культури діяльності старших дошкільників.*

Визначальну роль у вихованні культури діяльності дошкільників має предметно-розвивальне середовище, важливою умовою формування якого є опора на особистісно-зорієнтовану модель взаємодії між учасниками освітнього процесу. Так, науковці зазначають, що середовище, у якому перебуває дитина, є одним із основних засобів розвитку її особистості, джерелом її індивідуальних знань соціального досвіду [76, с. 29]. Л. Артемова наголошує на тому, що значне місце у вихованні дітей у межах предметно-розвивального середовища вікової групи належить переважно різного роду дидактичним засобам, привнесених вихователем у освітній процес [3].

Діяльність дорослого також повинна спрямовуватися на формування у дошкільників ціннісних орієнтирів позитивного ставлення до своєї культури діяльності на основі формування у вихованців позитивної самооцінки. Вважається, що емоційно-словесні дії дорослого (позитивні або негативні) роблять значний вплив на активність дітей в спілкуванні з однолітками та їх самооцінку: негативні дії ведуть до зниження соціальної активності та рівня самооцінки, а позитивні значно підвищують їх [45].

Отже, реалізація третьої педагогічної умови позитивно вплине на формування у дітей 5-6 років позитивного ставлення до себе як носія моральних цінностей, зокрема культури поведінки.

Таким чином, на основі проведеного теоретичного аналізу щодо можливостей вдосконалення виховання культури діяльності дошкільників 6-7 року життя, а також враховуючи отримані результати у констатувальному

експерименті, виділено основні принципи та педагогічні умови оптимізації виховання культури діяльності в умовах ЗДО.

3.2. Методика формувального експерименту

З метою розробки системи роботи з вдосконалення процесу виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя в умовах ЗДО був організований та проведений формувальний експеримент. До вибірки ввійшли діти старшого дошкільного віку, які належали до *експериментальної групи* (15 осіб), вихователі ЗДО (5 осіб), батьки дітей ЕГ (20 осіб).

Сукупність методів виховного впливу було дібрано у відповідності з кожною з обґрунтованих педагогічних умов. Програмою формувального експерименту передбачалася організація роботи зівсіма дошкільниками *експериментальної групи*, а також з вихователями й батьками.

Забезпечення таких педагогічних умов, як: збагачення знань дітей про культуру діяльності, як важливу ознаку моральної вихованості особистості; підтримувати у взаємодії дітей з однолітками й дорослими гуманні взаємини -

здійснювалося через використання методів впливу зорієнтованих на старших дошкільників. Реалізація третьої педагогічної умови – облаштування середовища, сприятливого для виховання культури діяльності старших дошкільників – передбачала роботу з дорослими: вихователями та батьками.

Мета формувального експерименту полягала у підвищенні рівня культури діяльності шляхом оптимізації процесу їх морально-естетичного виховання в умовах ЗДО.

Завдання формувального експерименту:

1. Розробити методику формувального експерименту.
2. Апробувати педагогічні умови оптимізації процесу виховання культури діяльності у закладі дошкільної освіти.

3. Здійснити перевірку та оцінку ефективності запропонованої системи виховних впливів, спрямованої на усіх учасників експерименту.

4. Розробити методичні поради для вихователів закладів дошкільної освіти з виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя.

Оскільки у формувальному експерименті брали участь як старші дошкільники, так і вихователі та батьки, доцільно надати характеристику методам, які було дібрані для відповідної роботи:

- з дошкільниками;
- з дорослими (педагогами і батьками).

У ході проведення формувального експерименту використано комплексну методику, до складу якої увійшли методи, систематизовані та подані нижче у таблиці 3.1 за кожною із визначених у підрозділі 3.1 педагогічних умов оптимізації процесу виховання культури діяльності.

Робота з дошкільниками 6-7 року життя

Розглядання живописних творів та їх обговорення

Проведення цього циклу занять передбачало систематизацію знань дітей щодо представленості у мистецьких творах морально-естетичних цінностей. Зверталася увага на моральні якості персонажів, зображених на картині, використання засобів художньої виразності митцем для передавання свого ставлення до них. Систематизувалися уявлення про використання того чи іншого кольору у зображувальній діяльності, склалися правила розглядання картин та виділення на них головної морально-естетичної інстанції.

Всього було проведено 10 таких зустрічей з дітьми 6-7 року життя, де предметом для розглядання та обговорення виступали 5 художніх картин з яскраво вираженими морально-естетичними цінностями.

Проведення занять з образотворчого мистецтва

У ході проведення занять з образотворчої діяльності ми дотримувалися положення про їх комплексність та вплив на формування уявлень і знань дітей про образотворчий характер зображальної діяльності, що втілений у декількох видах образотворчої діяльності. Відтак у ході формувальних впливів,

використовувалися всі види образотворчої діяльності дітей 6-7 року життя: малювання, ліплення, аплікація, конструювання, що дозволяло устаткувати уявлення дітей щодо передавання морально-естетичних цінностей через художні образи за допомогою різних виражальних засобів.

Головний акцент при цьому було зроблено на формулюванні правил використання тієї чи іншої техніки, дотримання вимог щодо використання художніх матеріалів, усвідомлення принципів зображення морально-естетичної ознаки у головних персонажів, вираження свого ставлення до втіленого у зображенні художнього образу та віднесення його ознак до тієї чи іншої ціннісної категорії.

Крім цього використання цього роду засобів дозволило нам узагальнити й устаткувати у дітей правила поведінки та реалізація задуманого у відповідності з вимогами образотворчої діяльності, як складової особистісної культури діяльності.

Всього було проведено 7 таких занять, які було обрано з програми І. Ликової. Всі вони були комплексними за характером і слугували загальній меті формувального експерименту.

Заняття з художньої праці

Наступні форми й методи роботи передбачали ознайомлення старших дошкільників з самотутністю художніх образів і правилах поведінки під час їх створення. Програмний зміст цього блоку реалізувався у різних формах і видах дитячої діяльності. Зокрема на заняттях з художньої праці дошкільникам пропонували виготовити аплікації «Святий Миколай», «Різдвяна зірка», «Новий рік». Для більш досягнення максимального ефекту у розвивальній роботі формували гуртки по 4-5 дітей у кожному.

Самостійна художня діяльність

Проведення названого напряму виконувалося у рамках другої педагогічної умови. Її мета полягала у активізації образотворчої діяльності та встановленню гуманних стосунків дітей 6-7 року життя в умовах сумісних дій.

Зокрема активізація в освітньому процесі гурткової форми образотворчої діяльності ґрунтувалась на теоретичному положенні дитячої психології, згідно якого дошкільник в умовах співробітництва спроможний подолати інтелектуальні, практичні труднощі й досягти значних результатів. Отож, самотійна робота кожного й колективна діяльність в творчому процесі тісно взаємопов'язані між собою. Систематично аналізувались психологічні особливості й удосконалювались практичні навички у вмінні спілкуватися й домовлятися, досягати намічених цілей.

Дітей вчили самотійно організовувати мікро-гуртки для співпраці з урахуванням їх індивідуальних особливостей, уподобань і нахилів. Це співробітництво сприяло формуванню уміння слухати іншого, помічати позитивне в його роботі, брати в ній участь, виявляти індивідуальні схильності, мати власну точку зору і вміти її доводити, дотримуватися встановлених правил певної діяльності, формувати у себе культуру діяльності.

З метою активізації творчого потенціалу вихованців у відтворенні, збереженні й примноженні найбільш значущих і зрозумілих дошкільникам морально-естетичних цінностей робота була спрямована на формування вмінь і навичок комплексного поєднання елементів культури та їх прояву, як важливої особистісної риси, в зображальних видах (малювання, ліплення, аплікація, конструювання) діяльності старших дошкільників. Досягнення бажаного результату уможлиблювалось внаслідок конкретизації завдань:

- 1) розвиток здібностей, нахилів та інтересів дітей відображати художній колорит у творчій образотворчій діяльності;
- 2) виховання естетичного сприйняття творів живописного та декоративно-ужиткового мистецтва;
- 3) формування елементарної техніки окремих видів ремесел, властивих для цього регіону (вишивка, кераміка, лозоплетіння, ткацтво, писанкарство, виготовлення іграшок з тіста);
- 4) формування вміння творчо інтерпретувати явища й речі оточуючого середовища;

5) стимулювання творчої ініціативи дітей 6-7 року життя.

Читання й обговорення літературних творів відповідної спрямованості

Метою використання художньої літератури у роботі з старшими дошкільниками було формування у них позитивного ставлення до себе та інших, якостей та вмінь, притаманних культурній, морально вихованій особистості, ціннісних орієнтацій у спілкуванні та поведінці з однолітками; закріплення правил взаємостосунків з ровесниками у ході виконання сумісної діяльності.

Читання літературних творів експериментатором відбувалося під час ранкових зустрічей, прогулянок, у другій половині дня, рідше включалося у хід заняття.

Після читання кожного твору, діти відповідали на запитання, що стосувалися його змісту. Для того, щоб уникнути неповних відповідей дошкільників типу *Художник намалював красиво*, чи *Добре намальовано*, їм пропонувалося пояснити, наприклад, *Що саме намалював художник красиво, які кольори він використав?, Як зображений головний персонаж, чим його виділив художник?.* Заохочувалося бажання досліджуваних наводити приклади з власного життя, які стосувалися теми літературного твору.

Робота з дорослими

Консультація для вихователів

З метою систематизації знань педагогів про культуру діяльності нами було проведено їх консультування. Консультація – невелика за обсягом матеріалу формат подачі знань, які є в'язучою ланкою для вже існуючих уявлень про певне явище. Було проведено дві зустрічі з вихователями. Так, у першій (*консультація №1*) з них уточнили що розуміють під культурою діяльності особистості, які її складові, на що варто звернути увагу у цій моральній інстанції, які напрями роботи з її формування передбачаються, якої тактики варто дотримуватися у ході її формування.

У *консультації №2* надали інформацію про підґрунтя культури діяльності – морально-естетичні уявлення старших дошкільників, моральні й естетичні

почуття, які потрібно виховувати, специфіку феномену дітей 6-7 року життя. Крім того було представлено інформацію про мистецькі засоби (твори живопису, ілюстрації до дитячих художніх творів, графіку для дошкільників) образотворчу діяльність як фактор розвитку культури діяльності у цьому часовому відрізку, подані загальні правила виховної роботи для педагогів у вихованні означеної морально-естетичної інстанції старших дошкільників.

За результатами проведених консультацій організовано роботу *круглого столу* з вихователями експериментального ЗДО з проблеми *Виховання культури поведінки дітей 6-7 року, як актуальна проблема сьогодення*. У ході такої зустрічі було спільно з педагогічними працівниками розроблено методичні рекомендації щодо проведення виховних впливів для покращення формування культури діяльності вихованців старшої групи дошкільної установи. Нижче подано перелік означених положень.

Методичні рекомендації для педагогів:

- 1) широко використовуйте мистецькі засоби у процесі морального й естетичного виховання дитини, так як вони містять у собі безкінечне джерело моральних й естетичних інстанцій у ході різних видів діяльності дітей старшого дошкільного віку;
- 2) слідкуйте за добром мистецьких творів (образотворче мистецтво, дитяча література) з метою цілеспрямованого формування конкретних моральних категорій та цінностей;
- 3) стимулюйте старших дошкільників до позитивних, гарних вчинків з допомогою різноманітних жанрів живопису, різних видів продуктивної діяльності;
- 4) для старших дошкільників максимально насичуйте читання літературного твору різноманітними моральними категоріями (уявлення про відповідальність, повагу, доброзичливість, взаємодопомогу) для засвоєння дітьми моральних цінностей;

- 5) включайте у повсякденну роботу з дітьми бесіди за живописними творами, ілюстрації до дитячих художніх творів, що в образній формі відтворюють найістотніші явища і реалії дійсності;
- 6) використовуйте різноманітні ситуації, які містять у собі моральний вибір у зміст образотворчої, ігрової, навчальної та виховної діяльності старших дошкільників;
- 7) включайте у навчально-виховну роботу ігри-тренінги морального змісту для уточнення емоційного стану людей, які оточують дітей, аналіз причин їх виникнення;
- 8) використовуйте різні жанри українського фольклору морально-етичного змісту у роботі з дітьми, що включає в себе аналіз та оцінку проблемних ситуацій;
- 9) після прочитання твору чи розглядання живописної техніки необхідно обов'язково провести бесіду у якій будуть присутні моральні й естетичні категорії;
- 10) слід забезпечувати особистісно-орієнтований підхід до кожного дошкільника, щоб спілкування було налаштоване з кожною дитиною.

Робота з батьками дошкільників 6-7 року життя

З метою доповнення знань і уявлень батьків про культуру діяльності дітей 6-7 року життя з ними було проведено дві міні-лекції зі вказаної проблематики. Зокрема, *лекція 1* спрямовувала увагу батьків на необхідність дотримання зв'язку у моральному й естетичному напрямках виховання. Також розглянуто було досліджуване явище як найбільш важливу інтегральну властивість сучасної особи, її роль і значення у становленні їх сина чи доньки в особистісному плані. Представлено увазі батьків загальні рекомендації щодо виховання культури діяльності у повсякденному житті.

Міні-лекція 2 орієнтувала батьківна морально-естетичний зміст культури діяльності дітей 6-7 року життя, на використання мистецтва у її вихованні, стимулювання занять образотворчою діяльністю, на дотримання тактики у поведінці з сином чи донькою у ході обговорення естетичних чи моральних

інстанцій. Наостанок було представлено увазі дорослим членам сімей вихованців загальні правила прищеплення дітям культури діяльності, як складової культури поведінки.

У ході наступних зустрічей з батьками вихованців експериментального ЗДО було обговорено методичні рекомендації, які було складено на основі проведеного дослідження спільно з педагогічним колективом базового закладу та висловлено прохання дотримуватися їх під час взаємодії з сином чи донькою. Нижче подано їх перелік.

Методичні рекомендації для батьків

- 1) формуйте у дитини із самого дитинства елементарні уявлення про добро і зло, моральні та аморальні вчинки та чітко розмежуйте дані поняття;
- 2) виховуйте у дошкільника повагу до навколишнього світу та доброзичливе ставлення до людей;
- 3) формуйте у дитини вміння співчувати, допомагати, не бути байдужим до оточуючих;
- 4) звертайте увагу на власні дії та вчинки, не забуваючи, що саме Ви є зразком для наслідування;
- 5) звертайте увагу на добір Вами мистецьких творів і художніх засобів, літератури для дошкільників: їх відповідність віку дитини, індивідуальним особливостям (розуміння дитиною моралі);
- 6) обирайте твір з яскравими прикладами моральних та аморальних вчинків персонажів та дайте можливість дитині спочатку самостійно оцінити ті чи інші дії героїв твору;
- 7) після прочитання будь-якого твору чи розглядання репродукцій мистецьких творів, проведіть невелику бесіду з дошкільником, спрямовану на розуміння дитиною позитивних та негативних вчинків чи рис персонажу твору;
- 8) для більш гармонійного формування моральних цінностей дітей, окрім народних казок використовуйте яскраві приклади із власного життя, живописні твори у яких означені явища представлені з позиції краси;

- 9) слідкуйте за адекватною самооцінкою дітей та їх ставленням до власних дій і вчинків, так як від цього залежить формування моральних і естетичних цінностей у дошкільників;
- 10) мотивуйте дошкільника власним зразком вчиняти гарним чином, думаючи про інших.

Як бачимо, виділені нами рекомендації зможуть підвищити рівень методичної підготовки педагогів та значно збагатити зміст виховання морально-естетичних ціннісних орієнтацій дошкільників в умовах закладів дошкільної освіти та сімейного мікроклімату. Головною умовою у процесі формування морально-естетичних категорій є злагоджена взаємодія закладу дошкільної освіти із батьками.

Таким чином, програма виховання культури діяльності була розроблена у відповідності з виділеними педагогічними умовами, а добір засобів і методів здійснювався у відповідності до кожної з них. Її змістом передбачалася робота з дітьми 6-7 року життя, вихователями базового ЗДО, батьками вихованців. Зі старшими дошкільниками проводилися спеціально розроблені заходи з розвитку їх морально-естетичних уявлень, збагачення їх знань з культури діяльності як важливої ознаки сучасної особи. Окрім цього активно використовувалися мистецькі засоби, залучали дошкільників до вираження власного ставлення до моральних і естетичних категорій за допомогою засобів і художніх технік різних видів образотворчої діяльності. З дорослими програмою було передбачено актуалізацію їх педагогічних знань щодо культури діяльності, розширення їх досвіду щодо цілеспрямованого її формування, використовуючи мистецькі засоби та зображувальну діяльність старших дошкільників. В результаті проведеної роботи з батьками і вихователями розроблені методичні рекомендації для виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя.

3.3. Контрольний етап експерименту

З метою оцінки ефективності розробленої програми оптимізації виховання в умовах ЗДО культури діяльності дітей 6-7 року життя було організовано проведення контрольного етапу.

Його реалізація передбачала використання діагностичних методів, що було задіяно на етапі констатувального експерименту, та здійснення обробки нових отриманих даних. Далі, шляхом порівняння результатів, отриманих до і після формувального етапу дослідження, вдалося зробити оцінку ефективності запропонованої системи роботи, зорієнтованої на оптимізацію процесу виховання культури діяльності дітей 6-7 років у ЗДО.

Методи діагностики на цьому етапі дослідження було використано дещо в урізаному вигляді, оскільки нас цікавили найбільш суттєві зрушення у знаннях чи поведінці учасників експерименту.

Розглянемо отримані результати дослідження на контрольному етапі експерименту. В узагальненому вигляді вони подані у таблиці 3.1.

Таблиця 2.1.

Розподіл досліджуваних за рівнями культури діяльності у ЕГ й КГ після формувального експерименту

Досліджувані Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	до експе- рименту	після експерименту	до експе- рименту	після експерименту
<i>Високий</i>	16	39	13	19
<i>Середній</i>	51	54	54	54
<i>Низький</i>	33	7	33	27

Як показують дані таблиці 3.1. у обох групах вибірки мають місце зміни у показниках культури діяльності. так, у експериментальній групі помітно зросли показники осіб з високим рівнем досліджуваної властивості, зокрема з 16% до 39%. Відсотковий еквівалент динаміки становить у позитивному плані 23%. Крім того помітні також зрушення у числових значеннях культури діяльності в осіб, яким властива середня міра сформованості. У відсотковому еквіваленті їх

кількість нині становить 54%, позитивна динаміка у цьому випадку становить +3%. В цілому позитивна динаміка у ЕГ склала 26%, що вважається значущим числовим показником.

У більшій мірі її помітно у зменшенні учасників з низьким рівнем культури поведінки. Після формувального етапу їх кількість у відсотках знизилася до 7%, а перед початком відсотковий показник становив 33%. Нажаль, не вдалося досягти змін у всіх учасників експерименту. Такі результати можемо пояснити невеликим часовим періодом, коли тривав експеримент – 5 місяців. Окрім того потрібно зважати й на певну інертність цієї частини досліджуваних, їх невмотивованість до особистісних змін, яка, на нашу думку, походить з сім'ї.

В цілому у ході спостереження за учасниками ЕГ ми помітили, що значно менше стало досліджуваних 6-7 років, які: повторювали чужі думки, потребували допомоги дорослого у висловленні суджень, ідей; дуже рідко правильно могли дібрати необхідні матеріали й техніки щодо втілення доброго / злого, красивого /поганого в художньому образі, яким надто складно дотримуватися норм і вимог, встановлених у зображувальній діяльності, які постійно зверталися за допомогою до дорослого. Натомість значно зросла кількість дітей, у поведінці яких мали місце протилежні тенденції: розуміння сутності моральних і естетичних категорій, ставлення до яких вони виражали через створення художніх образів персонажів на основі виражальних засобів образотворчої діяльності самостійно, без допомоги дорослого. Окрім того, їх культура діяльності відповідала нормам і вимогам образотворчості та морально-естетичним критеріям поведінки серед дорослих і однолітків.

В цілому у експериментальній групі переважають старші дошкільники з високим і середнім рівнем сформованості культури діяльності, що є свідченням ефективності проведених виховних формувальних впливів та дієвості розробленої програми оптимізації процесу формування морально-естетичної властивості в учасників експерименту.

Отже, у переважної більшості дітей 6-7 року життя експериментальної групи помітно вдосконалилася сформованість культури діяльності, що надалі позитивно впливатиме на подальший хід розвитку та формування особистості дошкільника.

Розглянемо зміни, які мають місце у КГ. Як вказують розміщені у табл. 3.1. показники, мають місце зрушення у чисельності осіб високим і низьким рівнями сформованості культури діяльності. Більш детальний аналіз змін дозволив виявити надто слабку позитивну динаміку в названій групі учасників дослідження. Зокрема позитивна динаміка складає +6%. Осіб з середньою мірою розвиненості досліджуваної властивості взагалі зміни не торкнулися. Отже, найбільший відсоток групи дітей з середнім рівнем культури діяльності – 54%, досліджуваних з низькою мірою означеної властивості 19%, а найменше старших дошкільників з високим рівнем досліджуваної особистісної цінності – 27%. Відтак, зрушення, які мають місце у контрольній групі неможливо назвати значущими. Тому процес виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя за звичних, традиційних умов не є ефективним, оскільки означена властивість розвивається недостатньо, а зміни, які мали місце можна вважати ситуаційними.

Як вже зазначалося на контрольному етапі взяли участь досліджувані, які входили до експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп і не лише дошкільники, але й батьки та вихователі. Розглянемо коротко ті зміни, які мали місце у тенденціях поведінки дорослих. Зокрема ми помітили, що педагоги стали більше звертати увагу на поєднання у цінностях морального й естетичного аспектів. Стали більше актуалізувати у дітей та підтримувати їх прагнення до вираження свого ставлення до ціннісних інстанцій у зображувальній діяльності через художні образи. У своїй діяльності педагоги у більшій мірі стали вимогливіші до проведення обговорень отриманих малюнків, виробів з глини, пластиліну, аплікаційних поробок, у яких діти 6-7 року життя намагалися втілити моральні чи естетичні категорії, власне бачення подій, явищ світу.

Окремим моментом у ставленні вихователів до культури діяльності стали їх уважність і вимогливість до більш якісного засвоєння старшими дошкільниками різних видів образотворчої діяльності, до формування у них зорієнтованості на дотримання правил і вимог здійснення такого роду активності серед однолітків і дорослих.

Окрім того було помітно зміну тактики у спілкуванні з дітьми, що проявлялося у покращенні морально-психологічного клімату в мікро-групі. Підтримували педагоги й прагнення дітей об'єднуватися у підгрупи для здійснення певної діяльності, брали з ними участь у обговоренні спільного продукту й правил і норм, яких вони дотримувалися у спільній діяльності.

В цілому в ЕГ вихователів значно підвищився рівень методичної підготовки щодо збагачення змісту виховання морально-естетичних цінностей дошкільників образотворчою діяльністю дошкільників. Зокрема високий рівень відповідної готовності педагогів до виховання морально-естетичних цінностей засобами різних видів образотворчості мають 56%, середній рівень – 36% і низький мають 8% вихователів.

У КГ вихователів змін у рівні методичної підготовки щодо виховання культури діяльності старших дошкільників не відбулося. Відтак, можемо вказати на дієвість обраних нами засобів щодо педагогів на формувальному етапі експерименту, оскільки за звичних умов педагоги не змінили свою тактику у вихованні означеної властивості у дітей 5-6 років.

Не у такій мірі мали місце зрушення у поглядах батьків на виховання культури діяльності дошкільників 6-7 року життя. Було з'ясовано, що невелика їх кількість зацікавилася пропонованим підходом експериментатора й вихователів ЗДО, проте на рівні реальної поведінки змін не відбулося. Це простежувалося у їх ставленні до зустрічей, які мали місце у ході формувальної частини експерименту, участі у різних заходах, обраного ними формату взаємодії з вихователями й експериментатором.

Окрім зазначеного, також було помітно, що їх ставлення до визнання образотворчої діяльності дієвим засобом морально-естетичних цінностей майже

не змінилося, також вони виявилися інертними й до використання засобів образотворчого мистецтва в цілому у моральному вихованні. Більшість опитаних взагалі відмітила, що досліджувана властивість для дітей 6-7 року недосяжна, оскільки, навіть, не всі дорослі розуміють її сутність.

Також не змінився їхній формат стосунків і сином чи донькою, що помітно було у зверхньому їх ставленні до дошкільників. Тому, в цілому відмічаємо, що для дорослих членів сімей доцільним було б продовження роботи з усвідомленнями ними важливості культури діяльності дітей 6-7 року, оскільки тривалість експерименту для них виявилася замалою. Відтак, після його проведення ми виявили незначні зрушення у готовності дорослих до реалізації означеного напрямку виховання. Зокрема 18% (на 6% більше, ніж на констатувальному етапі) з них мають високу міру готовності до виховання культури діяльності старших дошкільників, достатній рівень - 28% (на 8% більше), середній рівень - 24% батьків (на 8% більше) та низький рівень – 30% (на 22% менше, ніж було). Як бачимо, певне зростання методичної готовності все ж мало місце, проте не таке, як у педагогів.

Таким чином, розроблена системи роботи з оптимізації формування культури діяльності дітей 6-7 року життя є дієвою. Так, у ЕГ зросла кількість осіб з високим рівнем, з 16% до 39%, збільшилися учасники з середньою мірою сформованості до 54% (+3%). В цілому в ЕГ значущі зрушення склали 26%. У КГ групі зміни не можна назвати значущими. Також зросла методична підготовленість педагогів ЗДО до виховання культури діяльності: високий рівень 56%, середній рівень – 36% і низький мають 8% вихователів; та батьків: достатній рівень - 28% (на 8% більше), середній рівень - 24% батьків (на 8% більше) та низький рівень – 30% (на 22% менше, ніж було).

Висновки до розділу 3

Організація формувального етапу експерименту здійснювалася відповідно до положень системного, діяльнісного, культурологічного, аксіологічного й особистісно зорієнтованого підходів, що дозволило виявити й обґрунтувати педагогічні умови під програму формування культури діяльності дітей 6-7 року життя.

Система роботи передбачала реалізацію у трьох напрямках: виховні впливи, спрямовані на дошкільників, впливи щодо вихователів, впливи щодо батьків вихованців. У своєму змісті програма містила наступні методи й засоби: розглядання живописних творів, обговорення репродукцій картин, ілюстрацій до художніх творів, проведення комплексних занять з образотворчої діяльності, організацію самостійної образотворчої діяльності, консультування вихователів, проведення міні-лекцій для батьків, розробку методичних рекомендацій для дорослих з формування культури діяльності старших дошкільників у ЗДО та сім'ях.

На контрольному етапі експерименту підтверджено ефективність розробленої системи роботи з оптимізації формування культури діяльності дітей 6-7 року життя, що простежувалося у змінах знань і уявлень досліджуваних та їх поведінці. Зокрема у ЕГ дошкільників зросла кількість осіб з високим рівнем, з 16% до 39%, збільшилася частина учасників із середньою мірою сформованості досліджуваної властивості до 54% (+3%). В цілому в ЕГ дитячої вибірки значущі зрушення склали 26%. У КГ групі зміни не можна назвати значущими. Відмічена дієвість програми по відношенню дорослих, що фіксувалося у зростанні *методичної підготовленості педагогів ЗДО до виховання культури діяльності*: високий рівень 56%, середній рівень – 36% і низький мають 8% вихователів; та *батьків*: достатній рівень - 28% (на 8% більше), середній рівень - 24% батьків (на 8% більше) та низький рівень – 30% (на 22% менше, ніж було).

В цілому у дослідженні доведено ефективність педагогічних умов і програми з оптимізації виховання культури діяльності дітей 6-7 року життя.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблеми формування культури діяльності дітей 6-7 року життя в умовах ЗДО на теоретичному й емпіричному рівнях дозволило сформулювати низку наступних висновків.

За першим завданням, з'ясовано актуальність дослідження питання культури діяльності старших дошкільників. Зокрема з'ясовано її належність до морального виховання й формування загальної культури поведінки. Відмічені її комплексний характер і наявність певної структури у дослідженнях науковців. У науковому знанні досліджувана властивість розглядається у межах питання прищеплення культури поведінки зростаючого індивіда й розуміється науковцями як одна з висхідних цінностей людини, яка, у своїй основі, передбачає наявність досвіду теоретичного й практичного планів, який дозволяє особистості повноцінно виконувати діяльність і реалізовувати власний особистісний потенціал.

Виявлені властивості культури діяльності вказують на її тісний взаємозв'язок з компетентністю особи, що розуміється як сукупність набутого досвіду, як поєднання мисленневих операцій, ціннісних орієнтацій, які сприяють особистості досягати намічених цілей і ефективно виконувати будь-яку діяльність.

За другим завданням, виявлено, що культуру діяльності дитини 5-6 (7) років утворюють морально-ціннісний і поведінковий рівні. Перший з яких проявляється у різному форматі розуміння дошкільниками моральних вимог суспільства до цінностей, моральних рис сучасної людини, а також у вираженні емоційно-ціннісного ставлення до них. Формування моральних ціннісних орієнтацій у старших дошкільників передбачає розвиток і виховання в них таких рис особистості як: бажання виявляти соціально-моральну позицію, показувати ставлення до явищ навколишньої дійсності, які в подальшому розвитку дитини формуються в єдину систему. Поведінковий рівень виявляється у дотриманні вимог діяльності, володіння засобами й способами її здійснення, дотриманням правил поведінки у колективі під час різних видів і

форм діяльності. Моральні цінності старших дошкільників характеризуються здатністю до усвідомлених дитиною чуттєвих дій, бажанням творити добро та допомагати іншим. Це передбачає поєднання моральних чеснот, норм, правил поведінки у соціумі, вимог різних видів діяльності. Відповідно, культура діяльності є значущим моральнісним у свідомості дошкільника утворенням, показником моральної вихованості дитини 5-6 (7) років.

З'ясовано, що найбільш значущим чинником формування досліджуваної властивості є образотворча діяльність, яка розглядається у контексті загальної діяльності особистості, що дозволяє розуміти її як умову, середовище і чинник розвитку й вдосконалення особистості дитини. Специфічною її ознакою є задоволення нагальних потреб старшого дошкільника: пізнання світу та самореалізація, що дозволяє її використовувати як засіб педагогічного впливу. Вона також відіграє важливу роль у засвоєнні дитиною культури, цінностей, духовно-матеріальної спадщини.

За третім завданням, на основі діагностування, проведеного відповідно до узагальнених критеріїв, показників і компонентів культури діяльності дітей 6-7 року життя було встановлено рівні їх сформованості, а також відповідні характеристики старших дошкільників. Так, діти з високим рівнем означеної властивості чітко володіють уявленнями про морально-етичні й естетичні категорії (добра та зла, красивого та потворного) й з легкістю можуть розрізнити позитивні і негативні риси характеру; можуть пояснити та обґрунтувати вчинок, який містить у собі моральну цінність; можуть навести приклади позитивних та негативних героїв із художніх творів; можуть назвати власні риси характеру та дорослих; здатні до незалежних узагальнень, висновків; добре орієнтуються у вимогах діяльності, адекватно використовує художні матеріали і техніки, дотримується норм і правил морально-естетичної поведінки, вдало втілює художні образи добра і зла, красивого і потворного.

Старші дошкільники з середнім рівнем вихованості культури діяльності мають надто узагальнені погляди на морально-етичні й естетичні категорії (зокрема добро та зло, прекрасне, потворне), але невпевнено можуть їх

розрізнити; можуть назвати позитивних і негативних персонажів, але не здатні проаналізувати їх риси характеру та пояснити який вчинок хороший, а який поганий; мають певні ускладнення під час аналізу й формулюванні висновків, узагальнень; виявляють імпульсивність у художніх діях, дуже рідко можуть дібрати правильно необхідні матеріали й техніки до доброго / злого, красивого /поганого художнього образу, їм дуже важко дотримуватися норм і вимог, встановлених у зображувальній діяльності, у більшості випадків адекватно втілити за допомогою виражальних засобів художній образ самостійно не в змозі тому постійно звертається за допомогою до дорослого.

Дошкільники 6-7 року життя з низьким рівнем досліджуваної ознаки характеризуються несистемними уявленнями морально-етичних і естетичних категорій (добра і зла, прекрасного та потворного); спостерігаються складнощі у ставленні до персонажів творів; не в змозі назвати приклади позитивних та негативних героїв творів; не в змозі навести приклади позитивних та негативних рис особистості; не в змозі вказати красиві та некрасиві ознаки у діяльності означених персонажів. Такі дошкільники 5-6 років повторюють чужі думки, потребують допомоги дорослого у висловленні думки; дуже рідко можуть дібрати правильно необхідні матеріали й техніки до доброго / злого, красивого /поганого художнього образу, їм дуже важко дотримуватися норм і вимог, встановлених у зображувальній діяльності, у більшості випадків адекватно втілити за допомогою виражальних засобів художній образ самостійно не в змозі, тому постійно звертається за допомогою до дорослого.

Зафіксовано переважання дітей з середнім рівнем культури діяльності – 51%, досліджуваних з низькою мірою означеної властивості 33%, а найменше старших дошкільників з високим рівнем – 16%.

У вивченні ролі дорослих у вихованні культури діяльності встановлено, що високий рівень методичної підготовки педагогів до її формування мають 19%, середній рівень - 37% і низький мають 44 % вихователів. Серед батьків вихованців, 12% мають високу міру готовності, достатній рівень - 20%, середній рівень – 16% та низький рівень – 52%.

За четвертим завданням, розроблено програму з оптимізації процесу формування культури діяльності дітей 6-7 року життя, яка передбачала взаємодію з дітьми, вихователями, батьками. Нею передбачалося обговорення репродукцій картин, ілюстрацій до художніх творів, проведення комплексних занять з образотворчої діяльності, організацію самостійної образотворчої діяльності, консультування вихователів, проведення міні-лекцій для батьків, розробку методичних рекомендацій для дорослих з формування культури діяльності старших дошкільників у ЗДО та сім'ях.

На контрольному етапі експерименту підтверджено ефективність розробленої системи роботи з оптимізації формування культури діяльності дітей 6-7 року життя, що простежувалося у змінах знань і уявлень досліджуваних та їх поведінці. Зокрема у ЕГ дошкільників зросла кількість осіб з високим рівнем, з 16% до 39%, збільшилася частина учасників із середньою мірою сформованості досліджуваної властивості до 54% (+3%). В цілому в ЕГ дитячої вибірки значущі зрушення склали 26%. У КГ групі зміни не можна назвати значущими. Відмічена дієвість програми по відношенню дорослих, що фіксувалося у зростанні *методичної підготовленості педагогів ЗДО* до виховання культури діяльності: високий рівень 56%, середній рівень – 36% і низький мають 8% вихователів; та *батьків*: достатній рівень - 28% (на 8% більше), середній рівень - 24% батьків (на 8% більше) та низький рівень – 30% (на 22% менше, ніж було).

У дослідженні доведено дієвість педагогічних умов виховання культури діяльності: збагачення знань дітей про культуру діяльності, як важливу ознаку моральної вихованості особистості; підтримувати у взаємодії дітей з однолітками й дорослими гуманні взаємини; облаштування середовища, сприятливого для виховання культури діяльності старших дошкільників.

Завдання дослідження виконано, мети дослідження досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсмонтос Б. Б. Общая психология. Схемы. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. 288 с.
2. Артемова Е. И. Духовно-нравственное воспитание дошкольников. *Дошкольная педагогика: Петербургский научно-практический журнал*. 2012. N 7. С.5 - 11.
3. Бабій І. Моральне виховання дошкільників засобами народної педагогіки *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2009. С. 8-14
4. Бабій І. В. Технологія морального виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. №4. С. 12 - 20.
5. Бабій І. В. Генеза розвитку проблеми морального виховання дошкільників засобами народної педагогіки. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2009. №4. С. 14 - 22.
6. Бабій І. Засоби народної педагогіки та шляхи їх використання у моральному вихованні старших дошкільників. *Імідж сучасного педагога : наук.-практ. освіт.-попул. часопис*. 2010. № 6/7. - С. 124-126.
7. Баркова Л. П., Волкова Н. Г. Народный фольклор – средство развития личности ребёнка. *Вопросы дошкольной педагогики*. 2016. №1. С. 12-14.
8. Богуш А. М. , Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Практикум: Навч. посіб. К.: Вища шк., 2003. 206 с.
9. Богуш А. М. , Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посіб. К.: Вища школа, 2002. 407 с.
10. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб.: Питер, 2008. 400 с.
11. Буре Р. С. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников / Под ред. А. М. Виноградовой. М.: Просвещение, 1989. 96 с.

12. Буре Р. С. Социально-нравственное воспитание дошкольников. Методическое пособие. М.: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2011. 80 с.
13. Буре Р. С. Педагогические условия реализации задач нравственного воспитания дошкольников в деятельности. *Петербургский научно-практический журнал*. 2007. №8. С. 9-11.
14. Бусло В. Казка в системі національного виховання. *Радянська освіта*. 1929. №12. С.90-97.
15. Вакуленко О. П. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку в умовах співробітництва ДНЗ і сім'ї. *Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики* / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2016. 216 с.
16. Ветлугина Н. А. Нравственно-эстетическое воспитание ребенка в детском саду. М.: Просвещение, 1989. 79 с.
17. Вигорій К. Ю., Марчук Н. В. Можливості української народної казки як засобу морального виховання дошкільників. *Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики* / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. С. 21 - 26 с.
18. Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. /О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. К.: Просвіта, 2004. 416 с.
19. Возрастная и педагогическая психология /Под ред. А. В. Петровского. М.: Просвещение, 1979. 288 с.
20. Воробей Тетяна. Формування моральних цінностей дітей дошкільного віку. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 24 - 30 с.
21. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. – К., 2005. 128 с.

22. Голубков В. О., Кузнецова А. В., Ушков М. Ю. Ценностные ориентации детей старшего дошкольного возраста как фактор нравственного воспитания. *Вопросы дошкольной педагогики*. 2016. №3. С. 14-17.
23. Гоменюк Ю. Дитяча пареміографія як один із фольклорних засобів формування моральних якостей у дітей дошкільного віку. *Українознавчі студії*. 2012-2013. № 13-14. С. 253-259.
24. Гостар А. И. Сказка как средство развития социокультурных ценностей у детей старшего дошкольного возраста. *Молодой ученый*. 2016. №8. С. 916-918.
25. Дворецкая Т. Н. Опыт народной педагогики в социально-нравственном воспитании детей старшего дошкольного возраста. *Образование и воспитание*. 2017. №5. С. 36-38.
26. Дронова О. О. Образотворча діяльність як чинник і середовище з розвитку особистості. *Образотворче мистецтво з методикою викладання у дошкільному навчальному закладі: підручник* / За ред. Г. Сухорукової. К.: ВД «Слово», 2010. С. 140-148.
27. Дьоміна О. В. З досвіду використання ідей Софії Русової про моральне виховання в роботі Київського професійного ліцею транспорту. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 8. С. 27 - 34.
28. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. К.: Либідь, 2005. 464 с.
29. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. *Проблемы возрастной психологии: Хрестоматія* / упор. Т. О. Гетьман, Т. Д. Кричковська. Ніжин, 2015. С. 243-245.
30. Запорожец А. В. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения. Т. 1. М.: Педагогика, 1996. С. 345.
31. Заріпова Г. Ю. Сім'я - основний чинник формування моральних цінностей старшого дошкільника. *Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики* / за заг.

- ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. У 2-х ч. Ч. І.С. 45 - 53 с.
- 32.Зими́на И. Народная сказка в системе воспитания дошкольника. *Дошкольное воспитание*. 2005. № 8. – С. 26-31.
- 33.Казковий світ Васи́ля Сухомли́нського: виховання і навчання дітей у дитячому садку за допомогою казок і оповідань видатного педагога. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2005. № 9-10. 120 с.
- 34.Канту́р Аліна. Взаємодія ДНЗ і сім'ї у моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 34 - 41.
- 35.Княжева І. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах взаємодії ДНЗ і сім'ї. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомли́нського. Серія : Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 182-187.
- 36.Ковале́вська В. О. Використання загадок в роботі з дошкільниками. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2004. №9. С. 3-7.
- 37.Ковне́р В. В. Використання надбань родинної педагогіки у вихованні дошкільників.*Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*2012. №5. С. 55 -60
- 38.Комарова Б. С. Образотворча діяльність у дитячому садку: Програма та метод рекомендації. Х.: Ранок, 2007. 176 с.
- 39.Корні́йчук С. П., Круше́льницька М. О. Особливості організації процесу морального виховання дітей дошкільного віку.*Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики* / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2016. У 2-х ч. Ч. І. – С. 32 - 39.
- 40.Кри́ль І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору. *Вісник студентського науковоготовариства*. Вип. 7. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. –С. 29 - 37.

41. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання: навч. пос. К.: Знання, 2006. 324 с.
42. Ларионова С. О. Нравственное воспитание дошкольников в детском саду [Электронный ресурс]: учебно-методическое пособие / С. О. Ларионова, Ю. А. Дзацило; Урал. гос. пед. ун-т. Электр. дан. Екатеринбург, 2018.
43. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення: навч. пос. К.: «ЕпсОб», 2006. 304 с.
44. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.
45. Лохвицька Л. В. Вікові особливості морального виховання дітей: психологічне консультування вихователів дошкільних навчальних закладів. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2012. Вип. 10. С. 103-112.
46. Маркушева М. Е. Нравственное развитие детей дошкольного возраста. *Дошкольная педагогика. Петербургский научно-практический журнал.* 2013. N 3. С. 20-23.
47. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка.* 2016. Вип. 11. С. 97 – 108.
48. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 174 с.
49. Мухатдинова С. С., Реунова О. Б., Черкасов В. А. Устное народное творчество как средство воспитания и развития детей дошкольного возраста. *Молодой ученый.* 2017. №45. С. 244-246.
50. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. К.: Вища школа, 2000. 479 с.
51. Общая психология /Под ред. А. В. Петровского. М.: Просвещение, 1986. 464 с.
52. Островская Л. Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников. М.: Просвещение, 1990. 160 с.
53. Педагогіка: хрестоматія / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. К.: Знання-Прес, 2003. 700 с.

- 54.Петрук Л. П. Дитячий фольклор як засіб морально-естетичного виховання дошкільників. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7(1). С. 195-203.
- 55.Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.
- 56.Подготовка детей к школе /Под ред. Л. Н. Парамоновой. М.: Просвещение. 1989. 176 с.
- 57.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: «Академ-видав», 2004. 456 с.
- 58.Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: Навчальний посібник. К.: Вища школа 1993. 111 с.
- 59.Поніманська Т. Моральність має бути свідомою. *Дошкільне виховання*. К. : Світич, 1931 - 2013.
- 60.Психологія: підр. /за заг. ред. Ю. Л. Трофімова. К.: Либідь, 2005. 560 с.
- 61.Риккерт Г. Философия жизни. Киев: Ника-Центр, 1998. 512 с.
- 62.Русова С. Ф. Вибрані твори. К.: Освіта, 1996. 278 с.
- 63.Саяпіна С. Дослідження проблем морального виховання дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (50-80-ті рр. ХХ ст.). *Історико-педагогічний альманах*. 2013. Вип. 1. С. 13-17.
- 64.Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. К. ІЗМН, 1997. 232 с.
- 65.Талалаївська О. Особливості морального виховання старших дошкільників засобами української народної казки. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016 – С. 220 - 225 с.
- 66.Ушинський К. Д. Рідне слово // Вибр. Пед. твори: У 2 т. К., 1983. Т. 2.
- 67.Федорова М. А. Сутнісні характеристики поняття "моральні цінності особистості" у гуманітарних науках.*Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики* / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2016. У 2-х ч. Ч. І. С. 198 - 205.

68. Федорова М. А. Характеристика понятия "моральні цінності особистості". *Освітологічний дискурс*. 2014. № 4. С. 247-257.
69. Федорова М. Виховання моральних цінностей у дітей дошкільного віку: діяльнісний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. Ч. 3. С. 357-362.
70. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. М.: Владос, 1988. 512 с.
71. Шнырова Н. С., Агеева Л. Г. Влияние устного народного творчества на формирование психических процессов и способностей детей дошкольного возраста. *Молодой ученый*. 2015. №22. С. 161-163.
72. Щербо А. Б. Красота воспитывает человека. К.: Радянська школа, 1980. 102 с.
73. Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти. Н.: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2018. 114 с.
74. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці: навч. посіб. для студентів спеціальності "Дошкільна освіта". Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 163 с.
75. Філософія: Навч. посіб. / за ред В. П. Андрущенко. Вид. 3. К.: Вікар, 2002. 516 с.
76. Эстетика: словарь. / под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. 447с.

ДОДАТКИ

Орієнтовні питання бесіди зі старшими дошкільниками щодо сформованих у них моральних цінностей

(спрямована на вивчення стану сформованості моральних цінностей дітей:

1-4 питання: розуміння дитиною понять добра і зла та їх чітке розмежування;

5-8 питання: повага до дорослих;

9-12 питання: ставлення до Батьківщини

13 питання – невимушена відповідь дитини, прояв особистісного Я-образу)

1. Якою ти хочеш бути людиною?
2. Без яких якостей не може прожити людина?
3. На кого з персонажів казок ти б хотів (-ла) бути схожим (-ою)?
4. Які якості цього персонажа тобі подобаються?
5. Чи хочеш ти бути схожим на батьків? Чому?
6. Які якості характерні твоїм батькам?
7. Поясни що в твоєму розумінні означає культура діяльності?
8. Ти виконуєш хатні обов'язки? Чому?
9. Чи любиш займатися образотворчою діяльністю? Чому?
10. Що б ти змінив (ла) у своїй країні?
11. Які люди у нашій країні?
12. Тобі подобаються ілюстрації, картини на теми народних казок?
13. Якби в тебе була чарівна паличка, щоб ти зробив (-ла)?

Методика «Сюжетні малюнки»

(за Галиною Урунтаєвою та Юлією Афонкіною)

(спрямована на вивчення та з'ясування стану сформованості моральних цінностей дітей: розуміння дитиною понять добра і зла у вчинках та діях; поваги до інших людей, вміння співпереживати)

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис.7

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12

Анкета для батьків

(спрямована на з'ясування рівня морального виховання у сімейному мікрокліматі; визначення пріоритету серед моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку батьками; вивчення готовності батьків до спільної роботи із ЗДО в процесі формування моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку засобами народної педагогіки)

Шановні батьки! Просимо Вас дати відповіді на нижче вказані запитання анкети. Це допоможе нам у вивченні проблеми морального виховання дітей. Дана анкета складається із двох етапів, тому просимо Вас дати відповіді на кожен із етапів.

I. *Уважно прочитайте запитання, що вказані в анкеті. Виберіть відповідь, яка найбільш чітко виражає Вашу думку та підкресліть її. Якщо жодна відповідь Вас не влаштовує або підходить лише частково, то напишіть свій варіант відповіді.*

1. Чи стежите Ви за програмами на телебаченні, радіо, статтями із журналів із проблеми морального виховання?

а) так;

б) ні;

в) свій варіант.....

2. Які моральні якості Ви намагаєтеся виховувати у дітей? Підкресліть потрібні варіанти відповіді:

а) доброзичливість;

б) чуйність;

в) повагу до старших;

- г) чесність;
- г) доброту;
- д) працелюбство;
- е) усі перераховані варіанти;
- є) свій варіант.....

3. Чи притаманна Вашій дитині чуйність?

- а) завжди до всіх, без винятку;
- б) вибірково;
- в) байдужа до переживань інших;
- г) свій варіант.....

4. Як Ви залучаєте своїх дітей до засвоєння загальнолюдських моральних якостей? Підкресліть потрібні варіанти відповіді:

- а) наводжу приклад дорослих, однолітків;
- б) вивчаю та розповідаю дітям прислів'я, приказки морального спрямування ;
- в) наводжу приклад персонажів із казок, оповідань;
- г) звертаю увагу дітей на програми телебачення з проблеми морального виховання;
- г) розповідаю легенди, перекази, звертаючи увагу дітей на моральну позицію та вчинки літературного героя (персонажу);
- д) свій варіант.....

5. Чи намагаєтеся Ви навчити дітей розрізняти поняття «добра» і «зла»?

- а) так;
- б) ні;

в) не вважаю це важливим;

г) свій варіант.....

6. Як Ви вважаєте, чи є народна педагогіка (фольклор) одним із факторів, який суттєво впливає на моральне виховання старшого дошкільника?

а) так;

б) ні;

в) свій варіант.....

7. Чи любить Ваша дитина слухати казки, твори морального спрямування?

а) так;

б) ні;

в) свій варіант.....

8. Якщо Ваша дитина розповідає казку чи оповідання, то вона:

а) наслідує голоси персонажів твору;

б) повторює міміку дійових осіб;

в) відтворює поведінку героїв за допомогою жестів;

г) відтворює поведінку, міміку, жести героїв;

г) свій варіант.....

9. Чи вважаєте Ви за важливе, взаємодіяти та співпрацювати з дитячим садком із проблеми морального виховання?

а) так;

б) ні;

в) свій варіант.....

10. На Вашу думку, яку б форму співробітництва було б доцільно використати у дитячому садку з даної проблеми?

- а) бесіди;
- б) диспути;
- в) батьківські збори;
- г) проведення заходів за участю дітей;
- г) свій варіант.....

11. Підкресліть варіанти відповідей, які є найбільш значущими для Вас:

- а) любов і взаємоповага;
- б) взаєморозуміння та взаємодопомога;
- в) цінність й особиста значущість кожного члена родини;
- г) справедливий розподіл матеріальних і моральних благ між дорослими й дітьми.
- г) свій варіант.....

II. «Ситуація та дія»

Даний блок складається із педагогічних ситуацій, які потребують рішення. Тому, уважно прочитавши педагогічні ситуації, дайте відповіді на нижче вказані запитання.

Ситуація 1

В автобусі одне місце біля вікна займає хлопчик, поруч із ним сидить батько. На зупинці входить жінка. Сісти нікуди, і вона зупиняється біля батька з сином.

Питання:

Як далі буде розвиватися ситуація?

.....

 Хто має поступитися місцем?

.....

 Як ви навчаєте своїх дітей правил поведінки в транспорті?

Ситуація 2

У родині встановлюють новорічну ялинку. Хлопчику Ігореві дуже хотілося разом із старшими прикрашати ялинку. Хлопчик упустив гарну дорогу кулю і розбив. Мати почала гримати на сину, а він стояв, опустивши голову і плакав. Старша сестричка заступилася за брата: «Мамо, хіба можна через якусь іграшку так лаяти Ігоря?»

Не твоя справа, своїх будеш виховувати – тоді зрозумієш! – перервала вона дочку й відправила сина в іншу кімнату.

Питання:

Якої педагогічної помилки припустилася мама?

.....

 Як змінити ситуацію, виправити поведінку матері?

.....
.....
.....

Як би ви вчинили у такому випадку?

.....
.....
.....

Інтерв'ювання вихователів

(спрямоване на вивчення методичної підготовки вихователів закладу дошкільної освіти засобами народної педагогіки у моральному вихованні дошкільників)

1. Як Ви вважаєте, хто з видатних вчених, педагогів, психологів найбільш широко досліджував проблему морального виховання дітей дошкільного віку?
2. На Вашу думку, яке головне завдання постає перед педагогом у процесі формування моральних цінностей старших дошкільників?
3. Назвіть п'ять основних моральних цінностей, якими повинна володіти дитина старшого дошкільного віку. Обгрунтуйте Ваш вибір.
4. Чи потрібно враховувати вікові особливості дітей у процесі морального виховання?
5. Яка роль відводиться засобам народної педагогіки у процесі морального виховання дітей?
6. Які засоби народної педагогіки Ви широко застосовуєте у роботі з дітьми?
7. Чи можете Ви назвати один із засобів народної педагогіки, за допомогою якого можна значно підвищити рівень сформованості моральних цінностей дітей?
8. Яка роль належить казці, як одному із засобів народної педагогіки, у моральному вихованні дітей?
9. Які Ви можете навести приклади казок чи творів, у яких простежуються зразки моральних цінностей?
10. У якій діяльності діти зазвичай найбільш повно виявляють свої моральні цінності та норми?